

บทที่ 4

ความสัมพันธ์ของระบบทุนนิยมกับหลักสูตรอาชีวศึกษา

ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ เศรษฐกิจไทยเป็นเศรษฐกิจแบบพอเพียงชีพ โครงสร้างความสัมพันธ์เป็นแบบศักดินา-ไพร่ ระบบการผลิตส่วนใหญ่เพียงเพื่อพอเพียงชีพ และผลิตเพื่อใช้เองภายในครอบครัว ระบบเงินตรายังไม่แพร่หลาย ไพร่มีหน้าที่ส่งส่วยสินค้าให้แก่รัฐ ระบบการค้าต่างประเทศเป็นการค้าผูกขาดโดยรัฐ ชนชั้นปกครองนำส่วยสินค้าไปแลกกับสินค้าฟุ่มเฟือยจากต่างประเทศเพื่อการบริโภค วิธีการผลิตยังไม่เกิดการแบ่งงานกันทำ จนกระทั่งเปิดสนธิสัญญาเบาว์ริง ในปี พ.ศ. 2398 เกิดการแตกสลายของเศรษฐกิจพอเพียงชีพ ระบบการผลิตเป็นการแบ่งงานกันทำและการผลิตสินค้าเฉพาะอย่างน้อยชนิด เพื่อนำไปแลกกับสินค้าอุตสาหกรรมราคาถูกแทนการแลกเปลี่ยนสินค้าฟุ่มเฟือยโดยชนชั้นปกครอง ชาวกลายเป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญ ทำให้การปลูกข้าวขยายตัวไปพร้อมกับการเพิ่มขึ้นของดีมานด์ และการขยายพื้นที่เพื่อการเพาะปลูกข้าวเพื่อขาย¹

ก่อนการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง ระบบการค้าผูกขาดโดยพระคลังข้างที่ ชาวจีนมีบทบาทสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจไทย ทั้งการค้าภายในประเทศและการค้าต่างประเทศ จนสามารถทำกำไรได้จากการดำเนินธุรกิจการค้าในระบบเจ้าภาษีนายอากรดังที่กล่าวมาแล้ว ในบทที่ 3 ปี พ.ศ.2363 ด้านการค้าต่างประเทศ ไทยทำการค้ากับจีนในปริมาณมากกว่าประเทศอื่นรวมกัน ที่เหลือเป็นการค้าระหว่างไทยกับเมืองขึ้นต่าง ๆ ของอังกฤษในมลายู ซวา (อย่างน้อยก็ในระยะที่ไม่มีสงครามกับญวน) ในเรื่องการค้ากับปีนัง สิงคโปร์ และมะละกา อัมมาร์ สยามวาลา มองเห็นเป็น 2 แง่ คือเป็นการป้อนสรรพอาหารให้แก่เมืองเหล่านี้ซึ่งขาดแคลนอาหารเป็นประจำหรือเพื่อค้าขายกับบริษัทการค้าของอังกฤษในอินเดีย นอกจากนี้ยังมีการค้าอีกเล็กน้อยกับเรือสินค้าของอเมริกาซึ่งเดินทางผ่านมาเป็นครั้งคราว ซึ่งการค้ากับอเมริกาหยุดลงโดยสิ้นเชิงเมื่อปี พ.ศ.2381 และกลับมาเริ่มใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 4² ทั้งนี้ระบบการค้าต่างประเทศของไทย จะใช้เรือสำเภาในการเดินทาง ซึ่งครอว์ฟอร์ด ได้กล่าวชมเชยว่า เป็นเรือสำเภาที่สร้างขึ้นมีราคาถูกและคุณภาพดีที่สุด ลูกเรือส่วน

¹ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และสุธี ประศาสน์เศรษฐ์, "ระบบเศรษฐกิจไทย พ.ศ.2394-2453," ใน ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย, ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และสมภพ มานะรังสรรค์, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2527), หน้า 169-170.

² อัมมาร์ สยามวาลา, "การค้าระหว่างประเทศกับระบบเศรษฐกิจภายในประเทศ (พ.ศ.2363-2398)," ใน ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย, ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และสมภพ มานะรังสรรค์, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2527), หน้า 145.

ใหญ่เป็นชาวจีนแต่จิวเซินเดียวกับชาวจีนส่วนใหญ่ที่พำนักอยู่ในประเทศไทย ซึ่งลูกเรือเหล่านี้ไม่ได้เป็นลูกจ้างของจูนจิว (ผู้คุมสินค้าไปกับเรือ) หากแต่เป็นหุ้นส่วนการค้ากัน โดยแบ่งปันระวางเรือเพื่อบรรทุกสินค้าตนเอง อัมมาร์ สยามวาลาอ้างว่า ประเด็นเดียวเท่านั้นคือจูนจิวติดสินบนให้ข้าวแก่ลูกเรือ* ระเบียบข้อบังคับในเรือจึงหย่อนวินัย และเป็นเหตุผลหนึ่งที่ชาวจีนปฏิเสธการเดินเรือทะเลตามแบบตะวันตก ซึ่งในความสัมพันธ์ของเจ้าของเรือหรือผู้สポンเซอร์การค้าขายนั้น ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นคนจีนหรือขุนนางไทย (ทั้งคนไทยและคนจีน) หากเจ้าของเรือเป็นคนจีน ก็จะแต่งตั้งให้ญาติเป็นจูนจิว แต่ถ้าเป็นคนไทยก็จะแต่งตั้งให้คนที่มีความสามารถเป็นจูนจิว แต่ต้องให้ญาติของคนนั้นค้าประกัน อัมมาร์ สยามวาลาให้ความเห็นว่าการพัฒนาของชนชั้นพ่อค้าอิสระในหมู่คนไทยจึงเป็นเรื่องยากลำบาก ระบบการค้าถูกรวบบังจากคนจีนพอสมควร³ การค้าของไทยกับประเทศอื่น ๆ อังกฤษตั้งข้อสังเกตถึงอุปสรรคในการทำการค้าเกิดจากสาเหตุหนึ่งคืออัตราภาษีการนำเข้าและอัตราภาษีขาออก ตลอดจนภาษีอื่น ๆ ภาษีปากเรือ** ซึ่งมีความแตกต่างระหว่างชาวจีนและชาวตะวันตก และสิทธิในการเลือกซื้อ (royal pre-emptive rights) ในสายตาของชาวตะวันตก พระมหากษัตริย์ผูกขาดการค้าสินค้าหลายชนิด⁴

การดำเนินงานและระบบการค้าของไทย เป็นสาเหตุประการหนึ่งที่สร้างความไม่พอใจแก่พ่อค้าตะวันตกโดยเฉพาะพ่อค้าอังกฤษ กล่าวคือพ่อค้าอังกฤษมีความเข้มแข็ง เจ้าที่ดินให้การสนับสนุนการค้าและอุตสาหกรรม ดังนั้นรัฐจึงให้การสนับสนุนและให้ความคุ้มครองพ่อค้าด้วยการส่งกองกำลังทหารและเรือมาคุ้มกัน นอกเหนือจากความต้องการเปิดเสรีการค้าเพื่อมาขายให้คนไทยแล้ว พ่อค้าอังกฤษยังต้องการวัตถุประสงค์กลับไปด้วย ความได้เปรียบการก้าวหน้าทางเทคโนโลยี และแสนยานุภาพทางทะเล จนนำไปสู่การขยายอาณานิคมจากลัทธิจักรวรรดินิยม⁵ และการนำไปสู่การเปิดเสรีการค้าในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

* อัมมาร์ สยามวาลา อ้างว่า ประเด็นเดียวคือจูนจิวเป็นผู้ให้ข้าว ระเบียบวินัยในเรือจึงหย่อนยาน เพราะการเดินเรือของชาวจีน จูนจิวและลูกเรือมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในการเดินเรืออย่างมาก ซึ่งแตกต่างจากการเดินเรือของชาวตะวันตกที่กัปตันเป็นผู้ตัดสินใจเพียงผู้เดียว.

³ อัมมาร์ สยามวาลา, "การค้าระหว่างประเทศกับระบบเศรษฐกิจภายในประเทศ (พ.ศ.2363-2398," ใน ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย, จักรทิพย์ นาถสุภา และสมภพ มานะรังสรรค์, หน้า 147.

** ภาษีปากเรือ เป็นการเก็บภาษีตามความกว้างของเรือ ก่อนหน้าสนธิสัญญาเบอร์นี อัตราภาษีปากเรือประมาณ 80 บาทต่อฟารอม สำหรับเรืออังกฤษและอเมริกัน อ้างใน อัมมาร์ สยามวาลา, เรื่องเดียวกัน, หน้า 149.

⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 150.

⁵ เบนจามิน เจ. โคนัน, ปัญหาจักรวรรดินิยม, แปลโดย ลือชัย จุลาสัย, สุวัฒน์ ภากะสุด, กนกศักดิ์ แก้วเทพ และแมน สารรัตน์, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แพรวพิทยา, 2524), หน้า 9.

ใบบทนี้ผู้เขียนจะวิเคราะห์พัฒนาการของระบบทุนนิยมการค้าตะวันตกและวิวัฒนาการของหลักสูตรอาชีวศึกษาในประเทศไทย

4.1 การดำเนินงานของทุนนิยมการค้ากับระบบการศึกษาในช่วงต้น

สังคมไทยถูกจัดอยู่ในกลุ่มบริวารของทุนนิยมตะวันตกแม้ไม่ได้ตกเป็นอาณานิคมก็ตาม โดยเริ่มจากการเป็นแหล่งจำหน่ายวัตถุดิบและตลาดรับซื้อสินค้าสำเร็จรูปจากตะวันตก ระบบการค้าต่างประเทศทำให้การผลิตเพื่อการค้าได้ขยายตัวเร็วขึ้น เกิดขึ้นจากดีมานด์ต่างประเทศ ทั้งไม้สักในภาคเหนือและดีบุกทั้งหมดส่งไปลงเรือที่เมืองท่าปีนังและสิงคโปร์ เพื่อส่งต่อไปยังศูนย์จักรวรรดินิยมในยุโรป สินค้าอุตสาหกรรมราคาถูกละกักเข้ามาสู่สังคมไทย เป็นการทำลายอุตสาหกรรมพื้นบ้าน ระบบเศรษฐกิจไทยกลายเป็นเศรษฐกิจกึ่งเมืองขึ้น แต่ระบบศักดินาไม่ได้ถูกทำลายลง แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ทางกฎหมายบ้าง ก็เพียงเพื่อประโยชน์บางประการของทุนตะวันตก ตัวอย่างความสัมพันธ์ทางกฎหมายใหม่ เช่น การทำสนธิสัญญาเบาว์ริง การตั้งกรมโลหกิจ พ.ศ. 2434 และการตั้งกรมป่าไม้ พ.ศ. 2439⁶ สินค้าข้าว ส่งออกไปยังประเทศเพื่อนบ้านและจีนเป็นครั้งคราว ประมาณ 20 ปีหลังการเปิดเสรีการค้า ดีมานด์ข้าวจากประเทศจีนถูกส่งไปยังฮ่องกงและจีน ต่อมาดีมานด์จากอาณานิคมตะวันตกในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เพิ่มขึ้น มีจำนวนเป็น $\frac{3}{4}$ ของสินค้าออกข้าว ส่งไปยังฮ่องกงและสิงคโปร์เพื่อการจำหน่ายต่อ⁷ ทั้งนี้ความต้องการข้าวเป็นจำนวนมากเกิดขึ้น เพราะการขยายจักรวรรดินิยมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทำให้เกิดการเพิ่มขึ้น ส่งผลให้การเพิ่มขึ้นของการผลิตแบบไร้ขนาดใหญ่ และเหมืองแร่ของชาติตะวันตกในอาณานิคมของเขาในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นการเพิ่มดีมานด์ข้าว ประเทศอาณานิคมต้องการข้าวไปเลี้ยงแรงงานชาวจีนและอินเดีย ซึ่งเข้ามาทำงานในกิจการทั้งสองประเภท ในระยะแรกสินค้าไม้สักและดีบุกถูกส่งไปขายที่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หลัง พ.ศ. 2423 ตลาดใหญ่กลายเป็นยุโรป และในทศวรรษ 2443-2453 (ค.ศ. 1900-1910) เปลี่ยนมาเป็นอินเดีย สินค้าดีบุกทั้งหมดเป็นดีมานด์ที่เพิ่มขึ้นในการพัฒนาอุตสาหกรรมในยุโรปและอเมริกา ซึ่งส่วนใหญ่ส่งไปเมืองท่าปีนังและสิงคโปร์⁸

⁶ จักรทิพย์ นาถสุภา และสุธี ประศาสน์เศรษฐ์, "ระบบเศรษฐกิจไทย พ.ศ. 2394-2453," ใน ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย, จักรทิพย์ นาถสุภา และสมภพ มานะรังสรรค์, หน้า 170-173.

⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 173-174.

⁸ เรื่องเดียวกัน.

พัฒนาการของอุตสาหกรรมไม้สักและดีบุก ดูดซับแรงงานพม่า ชาวไทยใหญ่และแรงงานในประเทศอาณานิคมอังกฤษเป็นส่วนใหญ่ แรงงานกลุ่มนี้เข้ามาพัฒนาอุตสาหกรรมป่าไม้สักในประเทศไทย โดยอาศัยจากประสบการณ์จากพม่า ปลายทศวรรษ 2423-2433 (ค.ศ.1880-1890) แรงงานในกิจการไม้สักส่วนมากเป็นชาวเขาเผ่าขมุจากหลวงพระบาง ซึ่งค่าแรงถูกกว่าพม่าและไทย นายทุนตะวันตกได้ส่วนเกินมากจากการจ้างงานพวกขมุ ส่วนดีบุกในภาคใต้ คนจีนเป็นผู้เริ่มก่อน ซึ่งความต้องการดีบุกในตลาดโลกที่เพิ่มขึ้นทำให้ชาวจีนจำนวนมากมาสู่อุตสาหกรรมดีบุก ซึ่งคนไทยก็ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องเช่นเดียวกับไม้สัก ซึ่งชาวจีนมีส่วนในอุตสาหกรรมดีบุกในทุกลักษณะ กล่าวคือ คนจีนเป็นทั้งแรงงาน ผู้ผลิตเหล็กอิสระและเจ้าของเหมืองขนาดใหญ่ คนจีนทั้งหลายมีโอกาสเลื่อนฐานะของตัวเองโดยเฉพาะจากแรงงานเป็นผู้ผลิตเหล็กอิสระ ส่วนคนไทยไม่มีส่วนร่วมทั้งป่าไม้และอุตสาหกรรมดีบุก เพราะคนไทยถูกจำกัดอาชีพอยู่เฉพาะในเรื่องเกษตรกรรมและการส่งส่วยแรงงาน ซึ่งการขาดส่วนร่วมในพัฒนาการของป่าไม้และอุตสาหกรรมดีบุกทำให้ผลประโยชน์ตกเป็นของชาวต่างประเทศ ในขณะที่รัฐบาลได้เพียงค่าภาคหลวงในอัตราส่วนน้อย⁹

การขยายตัวของการผลิตข้าวเพื่อขายเป็นโอกาสที่คนไทยจะใช้ทุนของตนให้เป็นประโยชน์ กลับกลายเป็นเพียงการแจกจ่ายส่วนเกินทางเศรษฐกิจที่ได้จากการผลิตข้าวให้กลุ่มคนเล็ก ๆ คือชนชั้นปกครองและนายทุนพ่อค้า เมื่อการปลูกข้าวขยายตัวรวดเร็วความต้องการที่ดินก็เพิ่มมากขึ้น เจ้านายศักดินาจึงลงทุนพัฒนาที่ดินเพื่อการเพาะปลูก ทำให้ได้กำไรส่วนเกินไปมาจากการค้าที่ดินและการขยายตัวเพิ่มขึ้นในอุตสาหกรรมโรงสีข้าวที่เกิดขึ้นพร้อมกัน เจ้านายให้ทุนแก่โรงสีผู้โดยหาโรงสีเป็นประกัน นายทุนพ่อค้าจีนก็กู้จากเจ้านายด้วย ทุนเงินกู้กับทุนการค้าพึ่งพาอาศัยกัน ต่างขึ้นอยู่กับ การขยายตัวของการผลิตข้าว

อาจกล่าวได้ว่าระบบเศรษฐกิจของไทยหลังการเปิดเสรีการค้า เป็นเศรษฐกิจทุนนิยมการค้าหรือทุนนิยมพาณิชย์ (Mercantile Capitalist)¹⁰เกิดขึ้นพร้อมกับเศรษฐกิจเงินตรา (money economy) พร้อมกัน จากการขยายตัวของลัทธิจักรวรรดินิยม การค้าต่างประเทศส่งผลกระทบต่ออุตสาหกรรมพื้นบ้านทั่วโลก รวมทั้งประเทศไทย เกิดการแข่งขันในอุตสาหกรรมสิ่งทอฝ้ายและน้ำตาลจากการนำเข้า ซึ่งในอดีตน้ำตาลเป็นสินค้าออกสำคัญที่สุดระหว่าง พ.ศ.2393-2403 (ค.ศ.

⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 175-176.

¹⁰ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และสุธี ประศาสน์เศรษฐ์, "ระบบเศรษฐกิจไทย," ใน เศรษฐศาสตร์กับประวัติศาสตร์ไทย, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2524), หน้า 113-115.

1850-1860) และอุตสาหกรรมสิ่งทอผ้าฝ้ายแข่งขันกับอุตสาหกรรมสิ่งทอจากอังกฤษ ในปี พ.ศ. 2428 การนำเข้าสิ่งทอมีมูลค่ามากกว่า 30% ของสินค้าเข้าทั้งหมด” ทำให้การทอผ้าพื้นเมืองลดลง และหันไปปลูกข้าวเพิ่มขึ้น ในปี พ.ศ.2408 สินค้าข้าวคิดเป็นปริมาณ 55% ของสินค้าออกทั้งหมด และประมาณทศวรรษ 2413-2423 (ค.ศ.1870-1880) เพิ่มขึ้นเป็น 60% ในขณะที่การส่งออกน้ำตาล เหลือเพียง 4% ของสินค้าส่งออกทั้งหมด และสินค้าอื่น ๆ มีสัดส่วนต่ำกว่า 5% ของสินค้าทั้งหมด และสินค้านำเข้านอกจากฝ้ายแล้วยังประกอบด้วยสินค้าบริโภคเกือบทุกชนิด ในปี พ.ศ.2443 จึงเริ่มมีการนำเข้าสินค้าทุนและปัจจัยการผลิตบ้าง¹¹

การขยายตัวของระบบการค้าตะวันตกและเศรษฐกิจเงินตรา ทันทที่ระบบการค้าขยายตัว ก็เกิดชนชั้นนายทุนการค้า (Mercantile Capitalist) และเศรษฐกิจเงินตรา (money economy) ขึ้นพร้อมกัน ตัวกลางที่ทำหน้าที่เป็นตัวเชื่อมระหว่างชาวบ้านในไร่นาจับตลาดโลก นายทุนขนส่งผลผลิตจากชาวนามาขายในบริษัทการค้าในกรุงเทพฯ ขณะเดียวกันเขาก็นำสินค้าเข้าไปแลกเปลี่ยนกับชาวต่างชาติ ซึ่งเป็นได้ทางและของกับของ และการแลกเปลี่ยนโดยใช้เงินเป็นสื่อกลางแลกเปลี่ยน การแลกเปลี่ยน วิวัฒนาการของการค้าภายในเห็นได้จากการขยายตัวของการค้าข้าวในที่ราบภาคกลาง การเพิ่มขึ้นของการค้าต่างประเทศมีความสัมพันธ์กันมากขึ้นหลังการทำสนธิสัญญา แสดงให้เห็นการหลั่งไหลของสินค้าต่างประเทศแลกเปลี่ยนกับสินค้าที่ผลิตได้ภายในประเทศ การค้าต่างประเทศทำให้การค้าภายในประเทศและทุนการค้าขยายตัวต่อเนื่องเป็นลูกโซ่¹² การธนาคาร และการค้าทั้งหมด ทุนนิยมตะวันตกได้รับผลประโยชน์ในรูปของดอกเบี้ย เงินปันผล และกำไรส่วนบุคคล ซึ่งส่งไปเป็นเงินตราต่างประเทศ¹³

ทุนนิยมตะวันตกเข้ามาดำเนินการค้าในกิจการนำเข้าและส่งออก นำเข้าเป็นสินค้าสำเร็จรูปจากตะวันตก และการส่งออกสินค้าขั้นปฐมน้อยชนิด ได้แก่ ข้าว ไม้สัก ดีบุก ยางพารา จากรายงานการสำรวจอาชีพเมื่อ พ.ศ.2472 ชี้ให้เห็นว่าเศรษฐกิจภาคพาณิชย์กรรมขยายตัวเป็นอันมาก การสำรวจพบว่าประชากรจำนวนหนึ่งแสนหกหมื่นคนอยู่ในภาคหัตถอุตสาหกรรม และห้าแสนคนอยู่ใน

¹¹ จักรทิพย์ นาถสุภา และสุธี ประศาสน์เศรษฐ, “ระบบเศรษฐกิจไทย พ.ศ.2394-2453,” ใน ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย, จักรทิพย์ นาถสุภา และสมภพ มานะรังสรรค์, บรรณาธิการ, หน้า 171-172.

¹² เรื่องเดียวกัน, หน้า 178.

¹³ พรเพ็ญ อันตระกูล “การใช้จ่ายเงินแผ่นดินในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2453-2468)” ใน ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย จนถึง พ.ศ.2484, จักรทิพย์ นาถสุภา และสมภพ มานะรังสรรค์ บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2527), หน้า 473-474.

ภาคพาณิชย์กรรม ซึ่งรวมไปถึงพ่อค้าข้าว 20,259 ราย ค่าไม้และถ่านหิน 12,738 ราย ทำเหมืองแร่ 6,703 ราย ค่าของป่า 7,053 ราย และกิจการโรงสีข้าว 3,709 ราย¹⁴ ก่อนการเซ็นสนธิสัญญา บริษัท Hunter & Hayer เป็นบริษัทตะวันตกและผูกขาดการค้าเพียงบริษัทเดียว ที่ได้รับสิทธิพิเศษทำการส่งออกสินค้าท้องถิ่น เช่น น้ำตาล พริกไทย และนำเข้าสินค้าที่ผลิตด้วยเครื่องจักร และถูกยกเลิกไปเพียง 1 ปีหลังการเซ็นสนธิสัญญาเบาวีริง บริษัทบอร์เนียว เป็นบริษัทสัญชาติอังกฤษ ที่เข้ามาดำเนินกิจการในลักษณะการเป็นตัวแทนการค้า (Trading house) เป็นบริษัทแรก ซึ่งในเวลาต่อมา ตะวันตกทยอยเข้ามาดำเนินกิจการในสังคมไทยเพิ่มขึ้น พ.ศ.2403 (1860) บริษัทตัวแทนการค้าตะวันตก เข้ามาดำเนินกิจการหรือเข้ามาเพื่อขยายสาขาในประเทศไทยเพิ่มขึ้นได้แก่ ทุนอเมริกัน 3 บริษัท ทุนอังกฤษ 5 บริษัท ทุนฝรั่งเศส 1 บริษัท และทุนเยอรมัน 2 บริษัทและมีจำนวนเพิ่มขึ้นทุก ๆ ปี ตามรายงานปี พ.ศ.2467 (1924) จำนวนบริษัทนำเข้าและส่งออกในประเทศไทย เป็นบริษัทของชาวตะวันตก จำนวน 53 บริษัทของจำนวนทั้งหมด 82 บริษัท¹⁵ บริษัทตะวันตกที่มีประวัติยาวนาน เข้ามาดำเนินธุรกิจในประเทศ เช่น บริษัทบอร์เนียว บริษัทอีสต์เอเชียติก บริษัทดีทแฮล์ม ฯลฯ เป็นการดำเนินธุรกิจการค้าดังกล่าวจากการขยายตัวของการผลิตและการค้า กล่าวคือปัจจัยภายนอก เป็นทุนการค้า เป็นทุนที่ไม่ใช่การผลิต และ ไม่ใช่ทุนอุตสาหกรรม¹⁶ หรืออาจกล่าวได้ว่าเป็นการให้บริการในกิจการค้า ทั้งนี้การดำเนินกิจการค้า เงินทุนเป็นสิ่งจำเป็นในการดำเนินกิจการ จึงก่อให้เกิดกิจการด้านการเงินเพื่อสนับสนุนกิจการค้าเป็นสำคัญ ปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่ง อาศัยระบบขนส่งเพื่อระบบการค้าทางไกล จึงทำให้เกิดกิจการเดินเรือขึ้น ตัวอย่างบริษัทที่ได้ดำเนินกิจการทุกประเภทของกิจการนำเข้าและส่งออกสินค้า การเป็นตัวแทนการค้า ตัวแทนการพาณิชย์ และตัวแทนการเดินเรือ เช่นบริษัทบอร์เนียว บริษัทอีสต์เอเชียติก¹⁷

สินค้าส่งออกได้แก่ ข้าว ไม้สัก ดีบุก และยางพารา สินค้านำเข้าที่สำคัญได้แก่ ผ้า และเส้นด้าย น้ำตาล เครื่องจักรกล น้ำมัน บุหรี่และยาสูบ การเพิ่มขึ้นของกิจการนำเข้าและส่งออกนี้เกิดขึ้นส่วนหนึ่งเกิดขึ้นจากความสะดวกในการขนส่งสินค้าในภูมิภาคเอเชีย และภายในประเทศเพิ่ม

¹⁴ มาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเคอร์, เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเก่า พิมพ์ครั้งที่ 3 (เชียงใหม่: สำนักพิมพ์ซิลค์เวอร์ม, 2546), หน้า 141.

¹⁵ Suheiro Akira, Capital Accumulation in Thailand 1855 – 1985, (Tokyo: Yuuki Kikaku), p.42-43.

¹⁶ ฉัตรทิพย์ นาถสุภาและสมภพ มานะรังสรรค์, ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย จนถึง พ.ศ.2484 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ร่วมกับ มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2527), หน้า 7.

¹⁷ Suheiro A., Capital Accumulation in Thailand 1855-1985, p.43.

มากขึ้น และรัฐมีนโยบายการค้าอย่างเสรี¹⁸ กิจการส่งออกของทุนตะวันตก ข้าวเป็นสินค้าส่งออกสำคัญ ดีมานด์ข้าวเกิดจาก ชาวอเมริกันเริ่มโรงสีข้าวด้วยเครื่องจักรในปี พ.ศ.2401 ในขณะที่ทุนชาวจีนยังใช้การสีด้วยมือ จนกระทั่งชาวจีนเริ่มใช้เครื่องจักรด้วยการซื้อเครื่องจักรสีข้าวจากอังกฤษในปี พ.ศ.2413 กิจการโรงสีของชาวตะวันตกเริ่มตกต่ำและอยู่ในมือของชาวจีน พ.ศ.2420

กิจการเดินเรือและการประกนภัย ทุนตะวันตกเข้ามาแทนที่ทุนชาวจีน เริ่มใช้เรือกลไฟของชาวตะวันตกแทนการใช้เรือใบของชาวจีน การดำเนินธุรกิจเดินเรือและขนส่งตะวันตกเกิดขึ้นเมื่อทุนตะวันตกควบคุมกิจการนำเข้าและส่งออก บริษัท วินเซอร์ เรดลิช แอนด์ โก (Winsor) Redlich & Co.) เป็นบริษัทตะวันตกบริษัทแรกและการส่งออก เมื่อ พ.ศ.2416 และยังดำเนินกิจการตัวแทนให้กับบริษัทเดินเรือสก็อตโอเรียนตอล และบริษัท นอร์ธ เยอร์มัน ลอยด์ แอนด์ โอเรียลไลน์ ตลอดจนการเป็นตัวแทนบริษัท ประกนภัยต่าง ๆ ให้กับบริษัทในยุโรป และอีกบริษัทที่สำคัญในกิจการเดินเรือ ก็คือ บริษัท อีสต์ เอเชียติก จำกัด ดำเนินกิจการส่งออกไม้สักไทย โดยใช้เรือกลไฟไปยังยุโรปเป็นบริษัทแรก¹⁹ การขยายตัวของการค้าทางทะเล ชาวยุโรปร่วมดำเนินกิจกรรมเศรษฐกิจของไทย โดยเฉพาะสินค้าเข้าและสินค้าออก ในช่วงสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ธุรกิจส่วนใหญ่อยู่ในมือของนายทุนชาติตะวันตก 90% อยู่ในมือของชาวอังกฤษ บริษัทใหญ่ในกิจการนี้ได้แก่ มาร์ควิลล์ แอนด์ คอมพานี เป็นบริษัทของชาวเยอรมัน และบริษัทอาระกันของชาวอังกฤษ จนกระทั่ง พ.ศ.2441 ก็ไม่เปลี่ยนแปลง การทำป่าไม้ส่วนใหญ่อยู่ในมือของบริษัทบอมเบย์เบอร์ม่า และในปีเดียวกัน บริษัท อีสต์เอเชียติกของนายทุนเดนมาร์ก และบริษัทหลุยส์ ที โอ โนแวนของนายทุนฝรั่งเศส ได้เข้าร่วมดำเนินการแข่งขัน²⁰

กิจการส่งออกและนำเข้าของทุนนิยมตะวันตก สินค้าอุปโภคบริโภคเกือบทุกชนิดนำเข้าโดยทุนตะวันตก

¹⁸ พรณี บัวเล็ก, "ลักษณะของนายทุนไทยในช่วงระหว่าง พ.ศ.2457-2482", (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ อักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543), หน้า 91.

¹⁹ สนั่น รัตนโสภ, "วิวัฒนาการบริษัทต่างชาติในประเทศไทย (พ.ศ.2398-2484)", (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528), หน้า 46-47.

²⁰ สิริลักษณ์ ศักดิ์เกรียงไกร, ต้นกำเนิดชนชั้นนายทุนในประเทศไทย พ.ศ.2398-2453 หน้า 40 อ้างใน วารุณี ไชยสถานนท์, "การศึกษาไทย พ.ศ.2411-2475," หน้า

ตารางที่ 5 แสดงมูลค่าสินค้าเข้าและออก ระหว่าง พ.ศ.2448-2455 (ล้านบาท)

พ.ศ.	สินค้าเข้า	ดัชนี 2448 = 100	สินค้าออก	ดัชนี 2448 = 100	ดุลการค้า
2448	68.8	100.0	106.9	100.0	38.0
2449	77.0	111.9	105.8	98.9	28.8
2450	78.6	114.2	99.7	93.2	21.0
2451	76.8	111.6	100.7	94.2	23.9
2452	69.8	101.4	102.5	95.8	32.7
2453	68.2	99.1	108.9	101.8	40.7
2454	73.1	106.2	84.6	79.1	11.4
2455	76.2	110.6	81.9	76.6	5.7

ที่มา : Ingram, op. cit., p.334 (appendix C)²¹.

จะเห็นว่าในตารางที่ 5 มูลค่าสินค้าเข้าและออก ช่วง พ.ศ.2448-2455 ปรากฏว่า มูลค่าสินค้าออกลดต่ำลงทุกปี ยกเว้น พ.ศ.2453 เพียงปีเดียว ซึ่งเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนเล็กน้อย คือประมาณ 1.8% เท่านั้น สาเหตุที่เป็นดังนี้ เพราะการค้าตกต่ำทั่วโลก ทำให้ข้าวมีราคาตกต่ำ ประกอบกับผลผลิตที่ตกต่ำเนื่องจากสภาพดินฟ้าอากาศไม่อำนวยแก่การทำนา ระหว่าง พ.ศ.2450-2454 การค้าของไทยทรุดโทรมลง แม้ว่าสินค้าสินค้าออกจะมากกว่าสินค้าเข้าทุกปี แต่ในขณะนั้นชาวต่างประเทศเป็นผู้มีบทบาทในด้านอุตสาหกรรมที่สำคัญ ๆ เช่น ข้าว ดีบุก ไม้สัก ในด้านระบบตลาด

ระบบการค้าของระบบทุนนิยม บุคลากรหรือแรงงานเป็นพลังการผลิต ระบบทุนนิยมสมัยใหม่ต้องการบุคลากรที่มีความรู้เกี่ยวกับระบบการค้า การพาณิชย์ กล่าวคือการค้าขาย การลงบันทึกและการทำบัญชี ตลอดจนภาษาต่างประเทศเพื่อทำการติดต่อสื่อสาร ระบบทุนนิยมการค้าที่กล่าวมา ในระยะแรกของการดำเนินกิจการทุนต้องการตัวแทนหรือคนกลาง (middle man) เพื่อทำหน้าที่ติดต่อระหว่างทุนตะวันตกและพ่อค้าท้องถิ่นหรือลูกค้า ซึ่งตัวแทนการค้าดังกล่าวมีอยู่ 2

²¹ พรเพ็ญ ยันตระกูล, "การใช้จ่ายเงินงบประมาณในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ.2453-2468), ใน ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย จนถึง พ.ศ.2484, จักรทิพย์ นาถสุภาและสมภพ มานะรังสรรค์, บรรณาธิการ, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ร่วมกับมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2527), หน้า 473.

ประเภท คือคอมปราโดร์ (comprador) และ นายหน้า (broker)²² เพื่อทำหน้าที่เป็นคนกลางในการติดต่อระหว่างทุนนิยมตะวันตกกับนายทุนภายในประเทศ การที่ทุนนิยมตะวันตกต้องการคอมปราโดร์ เพราะทุนตะวันตกเคยเข้าไปประกอบธุรกิจและดำเนินกิจการในประเทศอาณานิคม เช่น ฮองกง สิงคโปร์ ปีนัง ฯลฯ และประสบปัญหาในการติดต่อกับพ่อค้าพื้นเมืองในประเทศอาณานิคม วัฒนธรรมของชาวตะวันออกซึ่งเป็นประเทศในอาณานิคมมีแตกต่างกับทุนนิยมตะวันตก ทั้งภาษาเพื่อการติดต่อ เครดิตการค้า ตลอดจนมาตรฐานชั่ง ตวง วัด²³ ทุนตะวันตกจึงต้องการคนกลางเพื่อเป็นเครื่องมือในการประกอบกิจการค้า อาชีพคอมปราโดร์มีหลายประเภท ได้แก่ คอมปราโดร์ในกิจการของทุนนิยมชาติตะวันตก คอมปราโดร์แบงก์ คอมปราโดร์เรือหรือจู่จู่ในกิจการเรือ²⁴ ความต้องการคนกลางเพื่อติดต่อการค้า อย่างน้อยก็ในระยะแรก

ต่อมาเมื่อระบบการค้าขยายตัวและมีความซับซ้อนในการดำเนินธุรกิจมากขึ้น ทุนนิยมจึงต้องการบุคลากรที่มีความสามารถใช้เครื่องมือที่มีความทันสมัย เพื่อเป็นเครื่องมือสร้างมูลค่าส่วนเกิน เช่นการใช้ขงเลข พิมพ์ดีด และทุนต้องการตำแหน่งเสมียน เรียกว่า “เสมียนห้างฝรั่ง” อาจกล่าวได้ว่าอาชีพเหล่านี้เป็นชนชั้นใหม่หรือชนชั้นกลางในสังคมไทย ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ เรียกชนชั้นนี้ว่าเป็น “แรงงานคอปขาว” (white collars) อาจกล่าวได้ว่ากลุ่มคนเหล่านี้มีบทบาทสำคัญต่อการขับเคลื่อนเศรษฐกิจไทยในสังคมใหม่ อย่างไรก็ตามระบบการค้าของทุนนิยมตะวันตกยังมีความจำเป็นต้องการบุคลากรที่ผ่านการอบรมทักษะที่สอดคล้องกับความต้องการของทุน

พัฒนาการของระบบทุนนิยมการค้าของชาวตะวันตก ทุนต้องอาศัยบุคลากรในอาชีพ คอมปราโดร์ในระยะแรกของการเข้ามาดำเนินกิจการค้า และความต้องการเสมียนห้างฝรั่ง (clerk) ในเวลาทั้งนี้บุคลากรที่มีคุณสมบัติเพื่อการพาณิชย์และสอดคล้องกับความต้องการของทุนประเภทนี้ พระยาอนุমানราชธนะ เล่าถึงคุณสมบัติของเสมียนฝรั่ง มีหน้าที่ไม่มีอะไรซับซ้อนมากนัก เพียงแต่ต้องรู้ภาษาอังกฤษเพื่อการติดต่อสื่อสาร และสามารถพิมพ์ดีดได้ และลงทะเบียจนจดหมายรับและส่ง และจัดเก็บอย่างเป็นระเบียบ และอาจต้องแปลเอกสารบ้าง การลงบันทึกบัญชี ซึ่งในเวลานั้นคนไทยที่มีรู้ภาษาอังกฤษมีจำนวนน้อยมาก และถ้าผู้ที่สามารถพูดภาษาอังกฤษได้ หากรับราชการในกรม

²² พรณี บัวเล็ก, “ลักษณะของนายทุนไทยในช่วงระหว่าง พ.ศ.2457-2482,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543), หน้า144.

²³ เรืองเดียวกัน, หน้า 152-153.

²⁴ สวัสดิ์ชัยศักดิ์เกรียงไกร, ต้นกำเนิดของชนชั้นนายทุนในประเทศไทย (พ.ศ.2398-2453), (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2523), หน้า 125.

บุคลากรก็จะได้รับเงินเดือน 50 -250 บาท เทียบเท่ากับเสมียนห้างฝรั่ง ในขณะที่หากเป็นเสมียนรับราชการในกรมอื่น ๆ จะได้อัตราเงินเดือนเพียง 20 บาท²⁵ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าบุคลากรที่มีความรู้ดังที่พระยาอนุমানเล่ามานั้นมีจำนวนน้อยมาก ซึ่งตามหลักเศรษฐศาสตร์เมื่อตีமானต์มากแต่มีสินค้า น้อยก็ทำให้สินค้ามีราคาแพง ซึ่งบุคลากรที่มีคุณสมบัติและมีความสามารถดังกล่าวต้องผ่านการอบรมสมัยใหม่ตามแบบตะวันตก การศึกษาเป็นหนึ่งในเครื่องมือที่สำคัญในการฝึกฝน อบรมให้บุคลากรมีคุณสมบัติที่เหมาะสมตามความต้องการของทุน

ในระบบทุนนิยม แรงงานเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญในการขับเคลื่อนให้เศรษฐกิจเติบโต ในสังคมไทยถูกครอบงำจากทุนการค้าโดยชาวตะวันตกหลังการเปิดเสรีการค้า ทุนต้องใช้การศึกษา เป็นเครื่องมือหนึ่งในการสร้างบุคลากรให้มีคุณสมบัติตามความต้องการของทุน เพื่อให้ทุนสามารถขับเคลื่อนไปในระบบเศรษฐกิจ ทั้งนี้ผู้เขียนจะศึกษาถึงหลักสูตรการศึกษาของไทยมีความสอดคล้องกับระบบทุนนิยมหรือไม่ในบทต่อไป

4.1.1 การศึกษาของบุคลากรในโรงเรียนเอกชนของเหล่ามิชชันนารี

เมื่อระบบการค้าในยุโรปขยายตัว โดยเริ่มการค้าทางไกลและทางทะเลไปสู่การค้าบนแผ่นดิน การค้าแบบตลาดนัดไปสู่การค้าที่ถาวร และเริ่มใช้เครดิตแทนเงินสด มีการแบ่งกันระหว่าง การส่งออกและการเก็บเงิน ช่วยให้การค้ามีความปลอดภัยยิ่งขึ้น เพราะพ่อค้าไม่ต้องเป็น “ถุงทองเคลื่อนที่” ที่เสี่ยงต่อการถูกปล้นสะดม ปรากฏการณ์เช่นนี้ดำเนินไปได้ก็ด้วยการเปลี่ยนแปลงระบบการเงิน การใช้ภาษาและการลงบัญชี ลักษณะดังกล่าวที่เกิดขึ้น เกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางการศึกษาเป็นสำคัญ การใช้เครื่องมือทางเครดิตเป็นไปได้ด้วยการที่ พ่อค้าสามารถอ่านออกเขียนบันทึกได้ การขยายการค้าจากตอนใต้ของอิตาลีไปในมณฑลฟลานเดอร์ (Flander) และ ชองปาญ (Champagne) ทำให้ความรู้ภาษาอิตาลีเพียงอย่างเดียว ไม่เพียงพออีกต่อไป พ่อค้าจำเป็นต้องรู้ภาษาฝรั่งเศสอีกภาษาหนึ่ง ส่วนการแยกการขนส่งสินค้า กับการเก็บเงินก็ต้องอาศัยความรู้ในการลงบัญชี สิ่งเหล่านี้เป็นเทคโนโลยีอย่างใหม่ที่บุคลากรของระบบทุนนิยมเบื้องต้นที่จะต้องเรียนรู้ ดังนั้นพ่อค้าจึงตั้งโรงเรียนสำหรับลูกพ่อค้าเองแทนโรงเรียนวัด ซึ่งมีวัตถุประสงค์แต่การสอนศีลธรรม จรรยา อันเป็นกลไกการดำรงชีวิตแบบเรียบง่ายในระบบก่อนทุนนิยม แต่โรงเรียนของลูกค้าพ่อนี้ สิ่ง

²⁵ พระยาอนุমানราชชน, “เมื่อเป็นเสมียนฝรั่งกองกลาง”, ใน พื้นความหลัง เล่ม 3, (กรุงเทพฯ: เคล็ดไทย, 2528),

สอนวิชาการค้า ความรู้ภาษากรีกและละตินเพื่อศึกษาคัมภีร์ ถูกเปลี่ยนเป็นภาษาฝรั่งเศสเพื่อการค้า และคริสต์วรรษที่ 12 มีโรงเรียนลูกพ่อค้ามากขึ้น และในศตวรรษที่ 13 การค้ามีการใช้เอกสารลายลักษณ์อักษรมากขึ้น โดยเฉพาะการลงบัญชี การขยายตัวของการใช้เครดิตก็มีผลให้การค้าขยายตัว เนื่องจากมีช่วงปลอดการชำระหนี้ยาวนานขึ้น

ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเป็นวิวัฒนาการอันยาวนานในยุโรป รัฐศักดินาในสมัยนั้นไม่ใส่ใจนัก แต่คุณสมบัติของบุคลากรดังกล่าวเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการเปลี่ยนแปลงไปสู่อีกสังคมหนึ่ง คุณสมบัติของบุคลากรที่กล่าวมานั้นเป็นการสร้างบุคลากรเพื่อรองรับการเติบโตของระบบการค้า ก็ จะได้รับการส่งเสริมจากรัฐ แต่ในบางสังคมก็เป็นผลจากวิวัฒนาการของสังคมนั้นเอง ขึ้นอยู่กับกลุ่มผลประโยชน์ซึ่งเป็นผู้ดำเนินการเปลี่ยนแปลง และเปลี่ยนแปลงไปสู่ระบบใด หากชนชั้นในสังคมเดิมเป็นกลุ่มนำไปสู่ระบบทุนนิยม รัฐก็จะกลายเป็นสถาบันซึ่งนำการผลิตบุคลากรป้อนระบบทุน แต่ถ้าชนชั้นกลางนำการเปลี่ยนแปลงการเติบโตของบุคลากรเพื่อรองรับระบบทุนนิยมจะเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเปลี่ยนแปลงเสียเอง โดยไม่ต้องอาศัยรัฐในการสร้างให้เกิดขึ้น²⁶

สำหรับเศรษฐกิจสังคมไทยก่อนการเปิดเสรีการค้าพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ทรงเห็นความเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจและสังคมโลก จักรวรรดินิยมได้ขยายอาณานิคมมายังแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งปัจจัยภายนอกเป็นแรงผลักดันให้รัชกาลที่ 4 ต้องเปิดการค้าเสรี ทรงเห็นความสำคัญของระบบการศึกษาแบบตะวันตก เพื่อสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจและสังคมโลก ทรงจ้างหม่อมมาสอนภาษาอังกฤษมาสอนแก่พระโอรสและพระธิดาในราชวงศ์ระยะแรก แต่ผู้เขียนไม่พบการศึกษาแบบตะวันตกสำหรับประชาชน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะเป็นระยะเริ่มต้นในสังคมไทยที่จำเป็นต้องเรียนรู้วิธีการดำเนินงานของทุนชาวตะวันตก รัฐจึงผลักดันให้กับทุนเป็นผู้ดำเนินการหาบุคลากรเพื่อรองรับการเติบโตของทุนเอง และจากสถิติบริษัทที่เข้ามาลงทุนตั้งแต่พ.ศ. 2398 จนถึงพ.ศ. 2403 มีจำนวนบริษัทตะวันตกเข้ามาดำเนินกิจการไม่มากนัก และมีจำนวนเพียง 10 บริษัท โดยเริ่มจากบริษัทบอร์เนียวในปี พ.ศ. 2399 ผู้ศึกษาพบว่าทุนนิยมการค้าตะวันตกจัดหาบุคลากรเป็น 2 วิธี คือ (1) บุคลากรชาวจีนที่ได้รับการศึกษาจากโรงเรียนเอกชน หรือ

²⁶ แล ดิลกวิทยรัตน์, พัฒนาการของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในประเทศไทย, ใน การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในประเทศไทย: รายงานการวิจัย, สุมาลี ปิตยานนท์ (และคนอื่น ๆ) (กรุงเทพฯ: คณะเศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2538), หน้า 2-3.

โรงเรียนฝรั่งของเหล่ามิชชันนารี (2) บุคลากรชาวจีนในประเทศอาณานิคมเดินทางเข้ามาทำงานในบริษัทตะวันตก

“Every Western commercial house choose a Chinese merchant of some wealth, Western training, and standing in the Chinese community to serve as the firm's contact man. This compadore invariably spoke Teochiu or Hokkien or both and often other of the south China languages and in addition usually spoke Thai and knew some English”²⁷

ข้อความที่ปรากฏด้านบนของสกินเนอร์ กล่าวถึงทุนนิยมการค้าตะวันตกทุกบริษัทเลือกบุคลากรชาวจีนมีฐานะดี สามารถพูดภาษาอังกฤษ และผ่านกระบวนการศึกษาแบบตะวันตกและอาศัยอยู่ในชุมชนของพ่อค้าชาวจีน พูดได้ทั้งภาษาจีนแต้จิ๋วและภาษาจีนฮกเกี้ยน คอมปราโดร์ชาวจีนส่วนใหญ่มักจะพูดภาษาไทยและรู้ภาษาอังกฤษบ้าง เพื่อทำการติดต่อและช่วยในการดำเนินกิจการของทุนตะวันตก ในระยะแรกทุนตะวันตกพบปัญหาในการติดต่อการค้า และไม่คุ้นเคยกับวัฒนธรรมการค้าของไทย ซึ่งมีความแตกต่างกับพ่อค้าชาวจีนที่คุ้นเคยกับโครงสร้างสังคมไทยดังที่กล่าวมาแล้ว ดังนั้นทุนนิยมตะวันตกจึงเลือกบุคลากรชาวจีนเป็นเครื่องมือสร้างผลผลิตส่วนเกินให้กับระบบทุน

บทบาทโรงเรียนเอกชนหรือโรงเรียนฝรั่งที่มีหลักสูตรการสอนตามแบบตะวันตก สอดคล้องกับความต้องการของทุนในเวลานั้น มิชชันนารีเริ่มเดินทางเข้ามาในสังคมไทย จึงเริ่มการศึกษาตามแนวคิดในการจัดตั้งโรงเรียนของชาวตะวันตก ซึ่งจัดโดยมิชชันนารีนิกายโปรเตสแตนต์ และนิกายคาทอลิก โรงเรียนประเภทนี้จัดขึ้นเพื่อเผยแพร่ความเชื่อทางศาสนา และให้สามัญชนมีโอกาสดำเนินการศึกษา เช่นเดียวกับพระบรมวงศานุวงศ์และบุตรขุนนาง นับเป็นการเริ่มต้นการขยายการศึกษาสู่ประชาชน²⁸ วิชาที่สอนได้แก่ ภาษาอังกฤษ ภาษาฝรั่งเศส และภาษาไทย ทั้งนี้ระบบการสอนของเหล่ามิชชันนารีนอกจากถ่ายทอดความเชื่อทางศาสนาแล้ว ยังให้ความรู้ด้านวิทยาการ ซึ่งเป็นสิ่งที่

²⁷ เจมส์ ซี อินแกรม, การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจในประเทศไทย 1850-1970, แปลโดย สุภาภรณ์ จรัสพัฒนบรรณาธิการ ชูศรี มณีพฤกษ์, เฉลิมพจน์ เขี่ยมกมล, (กัวลาลัมเปอร์ ลอนดอน สิงคโปร์: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด), หน้า 87.

²⁸ ปฐมพร อินทรางกูร ณ อยุธยา, “บทบาทของเอกชนในการจัดการศึกษาในประเทศไทย,” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2525), หน้า 100.

คริสตศาสนาจะต้องเรียนรู้แล้ว ระบบการสอนจึงให้ความรู้ในด้านภาษาและวิทยาการสมัยใหม่ เช่น โรงเรียนกรุงเทพคริสเตียน โรงเรียนกุสตรวิงหลัง (วัดมณีวิทยาลัยในปัจจุบัน) และโรงเรียนในต่างจังหวัด เช่น ราชบุรี เพชรบุรี ลำปาง แพร่ น่าน และโรงเรียนอัสสัมชัญซึ่งเป็นนิกายคาทอลิก และโรงเรียนเหล่านี้ต่อมาได้สอนวิชาสามัญแบบเดียวกับโรงเรียนประโยคมัธยมของรัฐบาลให้เรียนภาษาอังกฤษ เลข ภาษาไทย ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ทั้งพงศาวดารไทยและประวัติศาสตร์ของชาวตะวันตก ตลอดจนวิทยาศาสตร์ การสอนความรู้ในวิชาสังคม เลข และวิทยาศาสตร์นั้นมักใช้ภาษาอังกฤษ นอกจากนี้ยังเรียนวิชาบัญชีควบคู่ไปด้วย เพื่อดึงดูดให้ลูกหลานชาวจีนเข้ามาเรียนในโรงเรียน เพราะถ้าสอนศาสนาอย่างเดียวอาจไม่นิยมมาเรียน ต่อมาจึงได้เปิดสอนภาษาจีนในโรงเรียนกรุงเทพคริสเตียนระดับมัธยมเพื่อประโยชน์ในอาชีพธุรกิจ²⁹

การศึกษาในโรงเรียนเหล่านี้ ระยะเวลาแรกเป็นลูกคนจีนที่ยากจนและกำพร้า เหล่ามิชชันนารีนำมาเลี้ยงไว้ในโรงเรียนและได้รับการส่งเสริมให้ศึกษาต่อต่างประเทศในด้านการแพทย์ พยาบาล หรือครูไว้เพื่อสำเร็จการศึกษาแล้วจะได้กลับมาทำงานเผยแผ่ศาสนาในเมืองไทย ต่อมาโรงเรียนเปิดรับเด็กนักเรียนทั่วไป โดยแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มหนึ่งเป็นพวกราชวงศ์ในระดับกลางและเหล่าขุนนาง เนื่องจากมีชื่อเสียงในด้านภาษาต่างประเทศ และอีกกลุ่มหนึ่งเป็นพวกบุตรหลายสามัญชน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวจีน ทั้งสองกลุ่มจะมีพื้นฐานในการใช้ภาษาต่างประเทศอย่างดี ทั้งภาษาอังกฤษ และฝรั่งเศส ส่วนใหญ่นักเรียนกลุ่มแรกจะศึกษาต่อในระดับอุดมศึกษาและเข้ารับราชการในกระทรวงต่าง ๆ อีกกลุ่มหนึ่งเข้ารับการการศึกษาเพื่อการประกอบอาชีพในกิจการค้า เริ่มจากอาชีพเสมียนบริษัท ห้างร้านตะวันตก ซึ่งเข้ามาลงทุนในกิจการป่าไม้ เหมืองแร่ โรงสี ตลอดจนบริษัทนายหน้า ทำการค้าในด้านอื่นๆ ซึ่งบริษัทเหล่านี้มีความต้องการบุคลากรที่มีความรู้ด้านภาษาอังกฤษดี และส่วนใหญ่ประสบความสำเร็จในด้านธุรกิจ จนสามารถสะสมทุนและประสบความสำเร็จจากการทำงานกับบริษัทเหล่านี้จนสามารถเป็นนายทุนเอง³⁰

บุคลากรชาวจีนที่ได้รับการศึกษาจากโรงเรียนเอกชนหรือโรงเรียนฝรั่งของเหล่ามิชชันนารีผ่านการอบรมในระบบการศึกษาแบบตะวันตก ไม่มีคนไทย* เข้ารับการศึกษานี้เลย อาจเป็นเพราะโครงสร้างสังคมเป็นแบบศักดินา ไพร่ถูกพันธนาการจากระบบศักดินาและต้องส่งส่วย

²⁹ วารุณี ไอสถารมย์, "การศึกษาในสังคมไทย พ.ศ.2411-พ.ศ.2475," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524), หน้า 173-174.

³⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 175.

* คนไทยในที่นี้ หมายถึง คนไทยที่ไม่เชื่อชาติอื่นเท่านั้น

ให้แก่รัฐ อีกทั้งโครงสร้างเศรษฐกิจไทยแต่เพิ่มเป็นสังคมเกษตร และประชาชนส่วนใหญ่ไม่เห็นความสำคัญของการศึกษามากนัก และรัฐยังไม่ได้จัดการศึกษาแบบใหม่ตามแบบตะวันตก จากการศึกษาข้อมูลไม่พบหลักสูตรการอาชีวศึกษาหลังการเปิดเสรีการค้าในระยะแรก คุณสมบัติของบุคลากร ทุนต้องอาศัยการศึกษาเป็นเครื่องมือในการฝึกฝน อบรม ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่าโครงสร้างเศรษฐกิจไทยเป็นช่วงระยะเวลาของการเปลี่ยนผ่านของระบบเศรษฐกิจ ซึ่งการดำเนินกิจการค้ายังไม่ซับซ้อนนัก ซึ่งทุนตะวันตกต้องการเพียงบุคลากรที่มีคุณสมบัติเพียงติดต่อภาษา และพบเพียงบุคลากรที่ประสบความสำเร็จในอาชีพคอมพิวเตอร์ ส่วนใหญ่เป็นชาวจีนที่เดินทางเข้ามาเพื่อมาทำงานในบริษัทของชาวตะวันตก และอีกส่วนหนึ่งเป็นชาวจีนที่กำเนิดในประเทศไทย อย่างไรก็ตาม ชาวจีนทั้งสองประเภทที่กล่าวมา ส่วนใหญ่จบการศึกษาในโรงเรียนฝรั่ง หรือโรงเรียนมิชชันนารีโดยใช้หลักสูตรการสอนแบบตะวันตก โดยเฉพาะภาษาต่างประเทศ ทั้งนี้ผู้เขียนจะกล่าวถึงเฉพาะโรงเรียนฝรั่งที่ก่อตั้งโดยเหล่ามิชชันนารีตะวันตก ได้แก่ โรงเรียนกรุงเทพคริสเตียน โรงเรียนอัสสัมชัญ สามารถผลิตบุคลากรเพื่อรองรับระบบทุนนิยม

ในระยะแรกโรงเรียนเหล่านี้ประสบปัญหาขาดแคลนนักเรียน ปฐมพร อินทรางกูร ณ อยุธยา กล่าวว่าเพราะคนไทยไม่เห็นความสำคัญของการศึกษา เพราะการศึกษาดังกล่าวไม่ได้เกี่ยวข้องกับประกอบอาชีพของคนไทย ดังนั้นโรงเรียนของมิชชันนารีจึงได้ปรับหลักสูตรการสอนแบบตะวันตก โดยมีการกำหนดขอบเขตการศึกษา และจัดหลักสูตรวิชา รวมไปถึงการสอนวิชาชีพ เช่น การซักกรีดเสื้อผ้า การตัดเสื้อแบบง่าย ๆ ฯลฯ

ในปี พ.ศ.2371 มิชชันนารีชาวอเมริกัน เข้ามาเผยแพร่ศาสนาในสังคมไทย คณะมิชชันนารีกลุ่มนี้เคยเข้าไปเผยแพร่ศาสนาและอาศัยอยู่ในประเทศจีน ปฐมพร อินทรางกูร ณ อยุธยา อ้างว่ามิชชันนารีเหล่านี้เมื่อทราบว่าเป็นประเทศไทยมีคนจีนอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก จึงเดินทางเข้ามาทำการเผยแพร่ศาสนา³¹ และได้เริ่มก่อตั้งโรงเรียนฝรั่ง “โรงเรียนไปมา” เพื่อเผยแพร่ศาสนาในสมัยรัชกาลที่ 3³² ตลอดจนให้ความรู้แก่เด็กกำพร้า ยากจน โดยเฉพาะลูกพ่อค้าชาวจีน ในบริเวณที่อยู่อาศัยของชาวมอญ โดยรับสมัครเฉพาะนักเรียนชาย ในระยะแรกมีนักเรียน 8 คน และเพิ่มขึ้นเป็น 21 คนในอีก

³¹ ปฐมพร อินทรางกูร ณ อยุธยา, “บทบาทของเอกชนในการจัดการศึกษาในประเทศไทย พ.ศ.2461-พ.ศ.2497”, หน้า 26.

³² วุฒิชัย มูลศิลป์, การปฏิรูปการศึกษาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ), หน้า 29-30.

สองเดือนต่อมา³³ ในช่วงแรกโรงเรียนประสบปัญหาไม่มีนักเรียน मिชชันนารีต้องจ้างเด็กมาเรียนวันละ 1 เพื่อ และต้องซื้อเด็กเป็นจำนวน 7 คน โดยต้องจ่ายเงินให้แก่บิดาของเด็ก 8 ดอลลาร์ เพื่อแลกกับการให้เด็กได้รับการศึกษาเล่าเรียนเป็นเวลา 7 ปี ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวจีน โรงเรียนแห่งนี้พยายามจัดหลักสูตรเพื่อตอบสนองความต้องการในการประกอบอาชีพ ตลอดจนได้ฝึกวิชาชีพไปพร้อม ๆ กับการเรียนรู่วิทยาการสมัยใหม่ ทำให้ได้รับความนิยมจากประชาชนมากขึ้น³⁴ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะคนไทยทำอาชีพเกษตรกรรมและไม่ได้สนใจวิชาเหล่านี้ อีกทั้งการที่มิชชันนารีเดินทางเข้ามา เพราะมีชาวจีนจำนวนมากในประเทศไทย มีความคุ้นเคยกับชาวจีนครั้งที่เคยอาศัยในประเทศจีน และทราบ ว่าชาวจีนไม่ติดพันธนาคารในระบบศักดินาเหมือนคนไทย จึงได้เดินทางเข้ามาในประเทศไทยเพื่อ นำความรู้แบบตะวันตกมาสอนให้แก่ชาวจีน ตลอดจนถ้าไม่มีหลักสูตรเกี่ยวกับการค้า และวิชาชีพซึ่งคนอื่นจะได้ประโยชน์ในการทำธุรกิจ จึงกลายเป็นผลพลอยได้ที่สอดคล้องกับความต้องการของทุนการค้า ในเวลานั้น ต่อมาในปี พ.ศ. 2387 ชาวจีน ก็เอ็ง ก๊วยเซียน ผู้ก่อตั้งร่วมกับมิชชันนารี เปิดโรงเรียนสอนภาษาจีนขึ้นอีกโรงเรียน นายก็เอ็ง ก๊วยเซียน เป็นชาวจีนเกิดในเมือง เอหมิง (Amoy) ประเทศจีน ได้สมรสและตั้งหลักฐานที่หมู่บ้านบางป่า จังหวัดราชบุรี มีบุตรชาย 3 คน และหญิง 2 คน ได้เปลี่ยนมานับถือศาสนาคริสต์ นิกายโปแตสแตนท์ โดยร่วมก่อตั้งกับมิชชันนารีอเมริกัน ซึ่งเป็นโรงเรียนประจำ ตั้งอยู่ข้างวัดอรุณราชวราราม เด็กนักเรียนส่วนใหญ่เป็นเด็กชาวจีน โรงเรียนแห่งนี้ดำเนินกิจการด้วยความก้าวหน้า พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้การสนับสนุน ทำให้มีจำนวนนักเรียนเพิ่มมากขึ้น ในระยะแรกโรงเรียนใช้ภาษาจีนในการสอน ในปี พ.ศ.2402 นาย ก็เอ็ง ก๊วยเซียน ถึงแก่กรรม และได้ผู้จัดการที่ดูแลแทนเป็นคนไทย ระบบการสอนจึงเปลี่ยนเป็นภาษาไทย ซึ่งโรงเรียนมีการกำหนดหลักสูตรการสอนแบบตะวันตก ได้แก่วิชาภาษาอังกฤษ ภูมิศาสตร์ เลขคณิต เคหศาสตร์ การประดิษฐ์เครื่องใช้ด้วยมือ³⁵ การสอนทักษะในการใช้มือ การฝึกอาชีพต่าง ๆ ตลอดจนวิทยาการสมัยใหม่ให้แก่ นักเรียน ต่อมาทั้ง 2 โรงเรียนได้รวมกันเข้าเป็นโรงเรียนเดียวกันและย้ายมาตั้งที่สำเหร่ โดยศาสตราจารย์ จอห์น เอ. เอकिन ชาวอเมริกันได้ย้ายโรงเรียนชาย คริสเตียน ไฮสกูลที่ตั้งขึ้น ณ ตำบลกุฎีจีนมารวมกัน และได้ย้ายไปตั้งที่ถนนประมวญ สีลม ในเวลาต่อมา โดยเปลี่ยนชื่อเป็น “กรุงเทพคริสเตียนไฮสกูล” หรือ “กรุงเทพคริสเตียนวิทยาลัย” ซึ่งนับว่าเป็นโรงเรียนราษฎร์แห่งแรกที่เกิดขึ้นในสังคมไทย³⁶

³³ ปฐมพร อินทรากูร ฌ อยุธยา, “บทบาทของเอกชนในการจัดการศึกษาในประเทศไทย พ.ศ.2461-พ.ศ.2497,” หน้า 26.

³⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 38.

³⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 27.

³⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 28.

โรงเรียนอัสสัมชัญ เป็นโรงเรียนมิชชันนารีอีกแห่งหนึ่งที่มีความสำคัญต่อสังคมไทย โรงเรียนอัสสัมชัญก่อตั้งขึ้นเมื่อในปี พ.ศ.2428 บาทหลวงกลอมเบตต์มิชชันนารีชาวฝรั่งเศส ได้ก่อตั้งโรงเรียนอาชมซานกอเล็ก หรือโรงเรียนอัสสัมชัญในปัจจุบันขึ้น โดยใช้ชื่อเดียวกับโบสถ์ บริเวณโรงเรียนประกอบด้วยเรือนไม้ที่สร้างขึ้นในสมัยสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อปี พ.ศ.2392 โดยมีเจตนาที่จะรับเด็กทุกคนในกรุงเทพฯ โดยไม่จำกัดเชื้อชาติ ศาสนา ในระยะแรกโรงเรียนเปิดรับนักเรียน 10 คน และกำหนดหลักสูตรการสอนทั้งในภาษาไทยและฝรั่งเศส และได้เพิ่มภาษาอังกฤษในเวลาต่อมา โดยแบ่งระดับการเรียนภาษาไทยเริ่มต้น 1 ชั้น ชั้นประถมเอและบี ชั้นเตรียม และชั้นมัธยม ต่อมาคุณพ่อกลอมเบตต์ได้เชิญมิสเตอร์คอนนอร์ ชาวอังกฤษเข้ามาเป็นครูใหญ่ประจำโรงเรียน มีนักเรียนเพียง 33 คน ในระยะนั้นโรงเรียนประสบปัญหา นักเรียนน้อย จนทำให้ครูใหญ่เกิดความท้อแท้ แต่บาทหลวงกลอมเบตต์ก็ให้กำลังใจ จนในที่สุดมีนักเรียนเพิ่มขึ้นเป็น 80 คน และเพิ่มขึ้นเป็น 130 คนในปี พ.ศ.2329 และมีอัตราเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ทำให้โรงเรียนเริ่มคับแคบและจำเป็นต้องขยายโรงเรียน ดังนั้นบาทหลวงเกลองเบตต์จึงต้องออกเรียไร และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทราบและได้ทรงบริจาคพร้อมด้วยสมเด็จพระบรมราชินีเป็นเงิน ๕๐ ชั่ง และ 25 ชั่ง ตามลำดับ รวมทั้งบรรดาพระบรมวงศานุวงศ์ และข้าราชการชั้นสูงต่างร่วมบริจาคตามเสด็จพระราชกุศลครั้งนี้จนสำเร็จจุลวง ต่อมาในปี พ.ศ.2431 บาทหลวงกลอมเบตต์ได้รับเด็กกำพร้าในอุปการะไว้หลายคนเพื่อเปิดโอกาสทางการศึกษา ระหว่างปี พ.ศ.2439-2440 จำนวนนักเรียนเพิ่มขึ้นเป็น 400 คน ในปีพ.ศ.2464 ทางโรงเรียนได้เปิดสอนตัวเลขของกรีก เพิ่มอีกวิชาหนึ่งและวิชาพิมพ์ดีดขึ้น และได้แยกเปิดโรงเรียนอัสสัมชัญพาณิชย์การ ในปี พ.ศ.2481³⁷

ต่อมาเมื่อระบบการค้าขายตัวขึ้น โรงเรียนอัสสัมชัญ จึงได้เพิ่มการสอนในวิชาพิมพ์ดีดและตัวเลข เพื่อสอนให้กับนักเรียนที่ไม่ต้องศึกษาต่อ เพื่อสามารถทำงานในหน้าที่เสมียนฝรั่งในบริษัทตะวันตกต่าง ๆ ได้ ซึ่งพระยาอนุমানราชธนได้เล่าถึงหน้าที่ของเสมียนฝรั่ง ต้องพิมพ์ดีดจดหมายภาษาอังกฤษตามที่ปรึกษาว่างส่งมาให้พิมพ์ ถ้าเป็นหนังสือรายงานถึงอธิบดี ก็ต้องเป็นภาษาไทย มีข้อความย่อกำกับไปด้วย ถ้าอธิบดีมีคำสั่งอย่างไรมา ซึ่งเป็นภาษาไทยก็ต้องย่อเป็นภาษาอังกฤษไปด้วย เมื่อเสนอที่ปรึกษา งานพิมพ์ดีด พระยาอนุমানราชธน เล่าถึงลักษณะงานใน

³⁷ ประวัติโรงเรียนอัสสัมชัญ กรุงเทพฯ - 4. (ออนไลน์). 2005-2011 แหล่งที่มา:

http://www.ac106.com/index.php?option=com_content&view=article&id=52&Itemid=7&limitstart=4 (2010,

พฤษภาคม 8)

สมัยที่รับราชการในตำแหน่งเสมียนฝรั่ง ว่ามีหน้าที่การใช้เครื่องพิมพ์ดีดในสมัยนั้น และฝึกพิมพ์เอง เมื่อเข้าไปทำงานในกรมศุลกากร³⁸

วิชาชวเลข เริ่มเข้ามาเผยแพร่ในช่วงปลายสมัยรัชกาลที่ 5 ประมาณ พ.ศ.2451 - พ.ศ.2452 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ต้องการนักชวเลขเพื่อใช้ในระบอบราชการไม่ต่ำกว่า 10 คน เพื่อทำงานในกระทรวงยุติธรรม หม่อมเจ้าสิทธิพร กฤดากร จึงรับอาสาตัดแปลงชวเลขแบบปีทแมน (Pitman) เป็นภาษาไทย จนสามารถเข้าไปทำงานในกระทรวงได้ รัฐจึงได้เปิดสอนวิชาชวเลขเพิ่มขึ้น ต่อมาพ.ศ. 2464 โรงเรียนอัสสัมชัญได้เปิดสอนเพิ่มวิชาชวเลขแบบเกริกก์ (Gregg Shorthand) และถูกบรรจุในหลักสูตรของโรงเรียนอัสสัมชัญพาณิชย และวิชาชวเลขแบบเกริกก์ จึงได้ถูกบรรจุอยู่ในหลักสูตรอาชีวศึกษาสาขาพาณิชยการ ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จนได้มีการก่อตั้งเป็น “สมาคมชวเลขเกริกก์แห่งประเทศไทย” จนถึงปัจจุบัน กฤษมันต์ วัฒนาณรงค์ กล่าวถึงวิชาชวเลขว่า ในอดีตส่วนใหญ่ถูกนำมาใช้ในงานเลขานุการ แต่ปัจจุบันการรับสมัครงานใน ตำแหน่งเลขานุการหรืองานที่ทำหน้าที่คล้ายคลึงกันส่วนมากไม่มีข้อกำหนด คุณสมบัติของผู้ที่จะเข้าทำงานว่าต้องมีความสามารถในการใช้ชวเลขนอกจากนั้น การเรียนการสอนชวเลขในสถาบันการศึกษาต่าง ๆ เริ่มลดจำนวนลงเพราะขาดแคลนครูผู้สอน จึงทำให้ชวเลข เป็นภาษาหรือวิชาที่กำลังจะหายไป คงเหลือไว้สำหรับผู้สนใจจริง ๆ หรือผู้ที่ต้องทำหน้าที่เฉพาะด้านการข่าว การทหาร และการสงคราม หรือนักภาษาศาสตร์ที่ต้องการพัฒนาภาษาชวเลขของไทยให้ยังคงอยู่ไว้เท่านั้น ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่าความก้าวหน้าทางวิทยาการสมัยใหม่ เครื่องบันทึกเสียงใช้ได้สะดวกกว่าการจดบันทึก³⁹

วิชาภาษาอังกฤษ การใช้ภาษาอังกฤษมีความสำคัญในกิจการค้าระหว่างประเทศในกิจการนำเข้าและส่งออกสินค้า ทั้งนี้เพราะระบบการค้าต่างประเทศเป็นระบบการค้าต่างแดน ดังนั้นจึงมีความจำเป็นต้องใช้ภาษาอังกฤษเป็นสื่อกลางติดต่อสื่อสาร นอกเหนือจากการเจรจาทางการค้าแล้ว กิจการนำเข้าและส่งออกจะต้องใช้ภาษาอังกฤษในการจัดทำเอกสารสำคัญในกิจการค้าที่ต้องใช้ภาษาอังกฤษเพื่อการติดต่อทั้งสิ้น (Commercial documents) เช่นใบกำกับภาษี (invoice),

³⁸ พระยาอนุমানราชธน, “เมื่อเป็นเสมียนฝรั่งกองกลาง,” ใน พื้นความหลัง, (กรุงเทพฯ: เทียนวรรณ, 2528), หน้า 212-213.

³⁹ ชวเลข เป็นวิชาของระบบการศึกษาตะวันตก ถูกกำหนดอยู่ในหลักสูตรพาณิชยการ เป็นการย่อภาษาเพื่อใช้ในการจดบันทึกได้อย่างรวดเร็ว อังโน ทศนีย์ ปรมัตถ เอกสารประกอบการสอนวิชาชวเลขไทยเบื้องต้น (2201-2307), (ออนไลน์), http://bpcd478.bpcd.net/file.php/1/History_of_shorthand.pdf (2554, มกราคม 30)

รายการแสดงการกำกับของบรรจุภัณฑ์ (packing list) ส่วนกิจการเดินเรือในเอกสารใบกำกับสินค้าบนเรือ (Bill of Lading) และ Letter of Credit การได้ตอบจดหมาย การแปลเอกสาร และการทำหน้าที่ล่าม เป็นต้น

วิชาเลขคณิตและการบันทึกบัญชีในระบบการศึกษาแบบตะวันตก กิจการของทุนนิยมการค้าตะวันตก ต้องอาศัยการคิดคำนวณในระบบบัญชี ทั้งการคิดต้นทุนสินค้า การคำนวณหาผลกำไรขาดทุน หรือการจัดทำสต็อกสินค้า ในขณะที่การศึกษาซึ่งมีพระเป็นผู้สอนมีวัตถุประสงค์ต้องการเพียงให้ประชาชนอ่านออกเขียนได้ คิดเลขเป็น วิชาเลขคณิต ผู้เขียนสันนิษฐานว่า วิชาที่สอนนอกเหนือการคำนวณแบบปกติแล้ว น่าจะสอนมาตราวัดด้วย ทั้งนี้เพราะทุนตะวันตกประสบปัญหามาตราวัดของชาวตะวันตก ซึ่งมีความแตกต่างทั้งมาตราวัดและการคำนวณ จนทำให้ทุนตะวันตกต้องอาศัยคอมพิวเตอร์ชาวจีน ในการติดต่อ ดังนั้นการสอนเลขคณิตตามแบบตะวันตก น่าจะสอดคล้องกับทุนการค้าตะวันตก

จากการศึกษาพบว่าบุคคลที่ประสบความสำเร็จในอาชีพคอมปราโดร์ จบการศึกษาจากโรงเรียนกรุงเทพคริสเตียนและโรงเรียนอัสสัมชัญ ได้แก่คอมปราโดร์ชาวจีน นายเซียวเคงหลิน หรือเซียวเคงเหลียง สิบญูเวียง เป็นชาวจีนมะละกา ประกอบอาชีพคอมปราโดร์ซื้อข้าว โดยทำสัญญาซื้อข้าวกับบริษัท วินเซอร์และ บริษัทสตีลบรอล (สัญชาติเยอรมัน)⁴⁰ จบการศึกษาจากโรงเรียนกรุงเทพคริสเตียนและโรงเรียนอัสสัมชัญ และนาย ลิม เคียน เส็ง อาชีพคอมปราโดร์ซื้อข้าว ชาวจีนเกิดที่ปีนัง ทำอาชีพคอมปราโดร์ ใน บริษัท Markwald & Co.,Ltd. ซึ่งเป็นบริษัทส่งออกข้าวชาวเยอรมันจบการศึกษาจากโรงเรียนอัสสัมชัญ เห็นได้ว่าบุคคลดังกล่าว จบการศึกษาจากโรงเรียนมิชชันนารีทั้งสิ้น

ประวัตินายเซียวเคงเหลียง หรือเซียวเคงหลิน สิบญูเวียง เป็นชาวจีนมะละกา ทำหน้าที่คอมปราโดร์ซื้อข้าวและได้รับผลกำไรจากการทำการค้านี้ โดยทำสัญญาซื้อข้าวกับบริษัท วินเซอร์และบริษัทสตีลบรอลนายเซียวเคงเหลียง จบการศึกษาที่โรงเรียนคริสเตียนและโรงเรียนอัสสัมชัญ พาดิษย์ในปี ค.ศ.1885 (พ.ศ.2428) เมื่ออายุเพียง 16 ปี⁴¹ และได้เข้าไปทำงานในบริษัท วินเซอร์แอนด์โก ซึ่งเป็นบริษัทตัวแทนการค้าสัญชาติเยอรมัน ต่อมานายเซียว เคงเหลียงได้รับการเลื่อน

⁴⁰ สิริลักษณ์ ศักดิ์เกรียงไกร, ต้นกำเนิดของชนชั้นนายทุนในประเทศไทย (พ.ศ.2398-2453), (กรุงเทพฯ, สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2524), หน้า 139.

⁴¹ Suheiro Akira, *Capital Accumulation in Thailand 1855-1985*, p. 88.

ตำแหน่งเป็นนักบัญชี และยังได้ทำงานที่กรมศุลกากร สังกัดกระทรวงการคลัง ในขณะที่ยังทำหน้าที่เป็นคอมปราโดร์ให้แก่บริษัท วินเซอร์ นอกเหนือจากการทำหน้าที่คอมปราโดร์ให้แก่บริษัท วินเซอร์ แล้วยังได้ทำหน้าที่คอมปราโดร์ขายข้าวให้กับบริษัท ส่งออกข้าวเป็นหลักให้กับบริษัทการค้า ตะวันตกอื่น ๆ อีกด้วย

กล่าวโดยสรุปโรงเรียนมิชชันนารีมีบทบาทสำคัญต่อการผลิตบุคลากรเพื่อรองรับการเติบโตของระบบทุนนิยมการค้า ตลอดจนสามารถรองรับในระดับราชการด้วยเช่นกัน อย่างไรก็ตามจำนวนนักเรียนก็มีจำนวนจำกัดและไม่เพียงพอต่อความต้องการของระบบทุนนิยม จึงมีชาวต่างชาติส่วนใหญ่เป็นชาวจีนมีคุณสมบัติตรงกับความต้องการของทุนนิยมการค้าเดินทางเข้ามาทำงานในสังคมไทยจำนวนหนึ่ง ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวจีนบ๊าบ่า และสำเร็จการศึกษาในโรงเรียนฝรั่งที่มีหลักสูตรการสอนตามแบบตะวันตก

4.1.2 การศึกษาของบุคลากรจากโรงเรียนฝรั่งแบบตะวันตกในประเทศอาณานิคม

บุคลากรที่เดินทางเข้ามาทำงานให้กับทุนการค้าตะวันตก ส่วนใหญ่เป็นชาวจีนบ๊าบ่า* ในประเทศอาณานิคม ได้รับการอบรมหลักสูตรในโรงเรียนฝรั่งตามแบบตะวันตกในประเทศ ซึ่งผู้เขียนขอยกตัวอย่างชาวจีนบ๊าบ่าที่เข้ามามีบทบาทในระบบทุนนิยมตะวันตก

ชาวจีนบ๊าบ่าเป็นบุคลากรกลุ่มหนึ่งที่เข้ามาทำงานในกิจการของทุนนิยมตะวันตก ส่วนใหญ่ผ่านการอบรมจากโรงเรียนฝรั่งในประเทศอาณานิคม โดยทำหน้าที่ คอมปราโดร์ เสมียน และแคชเชียร์ให้กับห้างตะวันตกเป็นจำนวนมาก เนื่องจากคนจีนกลุ่มนี้มีความคุ้นเคยกับชาวตะวันตก และมีความสามารถทางภาษาอังกฤษอย่างดี ชาวจีนบ๊าบ่านิยมให้ลูกหลานเรียนรู้ภาษาอังกฤษ และส่งเข้าศึกษาในโรงเรียนแบบอังกฤษในประเทศสิงคโปร์ ปีนัง และมะละกา ชาวจีนบ๊าบ่าเหล่านี้ได้รับวัฒนธรรม และวิถีชีวิตตามแบบเจ้าอาณานิคมอังกฤษ ทั้งนี้ชาวจีนบ๊าบ่าไม่ต่อต้านจักรวรรดินิยม จากสถิติในปี พ.ศ.2458-2459 (1915-1916) ชาวจีนบ๊าบ่าเข้ามาทำงานให้แก่ทุนตะวันตก ได้

* ชาวจีนบ๊าบ่า เป็นชาวจีนมณฑลฟูเจี้ยน อพยพเข้าไปตั้งรกรากในมะละกาและแต่งงานกับชาวพื้นเมืองมาเลย์ เป็นจีนลูกผสมระหว่างจีนและมาเลย์ คนกลุ่มนี้มีภาษาเป็นของตัวเองเป็นภาษามาเลย์แบบหนึ่ง ซึ่งเจือด้วยภาษาฮกเกี้ยน และภาษาอังกฤษ มีวัฒนธรรมผสมผสานระหว่างจีน มาเลย์และอังกฤษ อังโน พรณิ บัวเล็ก, "ลักษณะของนายทุนไทยในช่วงระหว่าง พ.ศ.2457-2482," (วิทยานิพนธ์ปริญญาตรีบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543), หน้า 152.

ตั้งสมาคมสตรีทบอนไชนีสแอสโซซิเอชัน (The Straits Born Chinese Association) ⁴² เพื่อเป็นสถานที่ประชุมระหว่างชาวจีนที่เกิดในประเทศสิงคโปร์หรือบุตรหลานของจีนบ่าบ่าในสิงคโปร์ ดังตารางที่ 6 จะเห็นได้ว่าชาวจีนเป็นบุคลากรที่สำคัญต่อระบบการค้าของชาวตะวันตก และปรากฏอาชีพในกลุ่มสมาคมชาวจีน

ตารางที่ 6 รายชื่อคณะกรรมการชุดแรกของสมาคม สตรีทบอนไชนีสแอสโซซิเอชัน (The Straits Born Chinese Association) ในปี พ.ศ.2458-2459

ชื่อ	ตำแหน่ง	อาชีพ
เจียจี้เสง	ประธานกรรมการ	คอมปราโดร์ชาเตอร์แบงค์
เซงอิ้วสิ้ว	เลขานุการ	เสมียนใหญ่ฮ่องกงแบงค์
ซิงโยกิม	ผู้ช่วยเลขานุการ	แคชเชียร์ห้างดีทแฮล์ม
วีโกเชียยะ	ผู้รักษาทรัพย์	แคชเชียร์ห้างบางกอกด็อก
อั้งเองซิว	กรรมการ	คอมปราโดร์ยูไนเต็เดอีนเจเนีย
ตันวักเสง	“	เสมียนใหญ่ห้างอิสเอเชียติก แผนกเรือ
แอล บี ซิว	“	เสมียนใหญ่ห้างไซแอมแอนก่าปะนี
บวยฟกเอง	“	เสมียนใหญ่ห้างอิสเอเชียติก
ซิมก้วยเทียม	“	แคชเชียร์ห้างน้ำนมวัว “เนสเลย์”
เล่ากวางบ๋อน	“	คอมปราโดร์ห้างสยามฟอแร็ด

นอกเหนือจากชาวจีนบ่าบ่าที่เดินทางเข้ามาทำงานในบริษัทตะวันตกแล้ว ยังมีชาวจีนบ่าบ่ากำเนิดในประเทศไทยที่ทำงานในบริษัทตะวันตก ส่วนใหญ่ได้รับการศึกษาจากโรงเรียนฝรั่งหรือโรงเรียนเอกชนที่ดำเนินงานโดยเหล่ามิชชันนารี สมาคมนี้เรียกว่า สมาคมสตรีทไชนีสบริติชยูเนียน (Straits Chinese British Union) ⁴³ จัดตั้งเมื่อ 12 มีนาคม พ.ศ.2465 (1922) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมชาวจีนบ่าบ่าที่เกิดในสหมลายู ที่เข้ามาอยู่ในประเทศไทย รวมทั้งช่วยหางานให้แก่สมาชิกในสาขาอาชีพต่าง ๆ ซึ่งสมาคมนี้มีความใกล้ชิดกับสถานทูตอังกฤษมาก โดยมีอัครราชทูตอังกฤษเป็นผู้อุปถัมภ์สมาคม

⁴² เรื่องเดียวกัน, หน้า 152-153.

⁴³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 154.

ตารางที่ 7 รายชื่อคณะกรรมการชุดแรกของสมาคม สเตรทไชนีสบริติชยูเนียน (Straits Chinese British Union)

ชื่อ	ตำแหน่ง	อาชีพ
กั๋งฮงวน	ประธานกรรมการ	นายหน้าซื้อขายห้างแอลเลอร์แมนซ์อาระกัน
วันเฮียนเจง	รองประธานกรรมการ	ผู้ดูแลห้องพัสดุอยู่บางกอกตึก
ปี.ซี.เนียว	เลขานุการและนายทะเบียน	เสมียนเอกสถานอัครราชทูตอังกฤษ
ตันวัดเสง	เหรัญญิก	เสมียนเอกห้างอีสเอเซียติก
โกจงอัน	ผู้ช่วยเลขานุการ	เสมียนห้างบอร์เนียว
เซียวฮุดเส็ง	กรรมการ	เจ้าของหนังสือพิมพ์จีนในสยามวารศัพท์
ซิงโยกิม	กรรมการ	นายหน้าซื้อขายห้างดิสแฮม
ตันยงเสง	กรรมการ	พ่อค้า
โอเดียวฮอก	กรรมการ	ผู้ช่วยแคชเชียร์ห้างเอเซียติก
ตันจวนเกง	กรรมการ	ปิโตรเลียม
จัวบุญโป	กรรมการ	พ่อค้าผ้า

จากตารางที่ 7 ชาวจีนเป็นบุคลากรที่มีบทบาทสำคัญต่อการเติบโตของทุนนิยมตะวันตก ซึ่งในเวลาต่อมาคอมปราโดร์เหล่านี้ถูกเลิกจ้างหลายแห่ง เหตุผลประการหนึ่ง เพราะทุนตะวันตกกล่าวหาว่าคอมปราโดร์ซื้อข้าวไม่ซื้อสัตย์ และรับสินบนจากโรงสี ทำให้ข้าวมีคุณภาพไม่ดีจนไม่สามารถขายได้ ดังนั้นคอมปราโดร์จึงเริ่มค่อย ๆ ลดบทบาทลง ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นพร้อม ๆ กับความเสื่อมถอยในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ อีกประการหนึ่ง ญี่ปุ่นเริ่มเข้ามาลงทุนในภูมิภาคเอเชีย และไม่นิยมจ้างคอมปราโดร์เหมือนชาวตะวันตก ทำให้คอมปราโดร์ถูกลดบทบาทลง ทุนตะวันตกจึงอาศัยนายหน้า (broker) โดยจ่ายผลตอบแทนเป็นค่าคอมมิชชั่น (commission) แทน อย่างไรก็ตามคอมปราโดร์และนายหน้าเป็นกลุ่มคนที่มีบทบาทสำคัญต่อการขยายตัวของทุนนิยมสู่สังคมไทย⁴⁴ อีกทั้งยังเป็นบุคลากรที่ส่งเสริมให้ระบบทุนนิยมการค้าเติบโตในสังคมไทย และเริ่มถูกลดบทบาทลงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2

⁴⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 155.

จากเศรษฐกิจการค้าของไทย ในช่วงกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 นอกจากจะประกอบด้วย บุคลากรอันมีที่มาจากสองแหล่งอันได้แก่ จากระบบโรงเรียนและการนำเข้าจากอาณานิคมดังกล่าว มาแล้ว อีกแหล่งหนึ่งที่มีความสำคัญไม่น้อยคือ การฝึกงานในสถานประกอบการ (on the job training) จากประสบการณ์ในการปฏิบัติงานจริง ซึ่งพอวิเคราะห์รายละเอียดดังนี้

ก่อนการเข้ามาของธุรกิจตะวันตกในกลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 สังคมไทยคุ้นเคยกับวัฒนธรรม การทำงานชาวจีน ซึ่งอพยพเข้ามาตั้งแต่นับยุครัตนโกสินทร์ เพื่อทำงานรับจ้างในกิจการขุดคลองและ งานโยธาอื่น ๆ รวมทั้งการค้าขายด้วย เมื่อฝรั่งเข้ามาดำเนินธุรกิจใภายหลัง และต้องรับคนเข้า ทำงานในกิจการของตัวเอง ซึ่งน่าเชื่อว่าจะไม่สามารถรับคนไทยได้ เพราะคนไทยคุ้นเคยกับการทำงาน ในภาคการเกษตรมากกว่า คนที่เข้าทำงานกับบริษัทฝรั่งน่าจะเป็นคนจีน ด้วยเหตุนี้คนเหล่านี้คงรับ เอาวัฒนธรรมการทำงานแบบจีน คือการทำไปฝึกไปเข้ามาด้วย ดังนั้นแม้จะเป็นบริษัทฝรั่งแต่ วัฒนธรรมการทำงานแบบจีนดังกล่าว ย่อมเป็นประโยชน์กับการสร้างบุคลากรให้ธุรกิจไปด้วย ลูกจ้างบริษัทฝรั่งเช่น อีสเอเชียติก หรือบอร์เนียว ซึ่งมักรับเอาแรงงานไร้ฝีมือ เช่น คนเดินหนังสือ หรือพนักงานธุรการทั่ว ๆ ไป เข้าไว้เป็นพนักงานระดับล่างเอาไว้ใช้ ก็มักส่งเสริมพนักงานที่มีศักยภาพ ให้กลายมาเป็นผู้บริหารหรือคนที่ทำงานเป็นจำนวนไม่น้อย

ดังนั้นกระบวนการสร้างบุคลากรในแบบ on the job training ซึ่งมีบทบาทเช่นเดียวกับใน กระบวนการผลิตบุคลากรในระยะเวลาที่การศึกษายังไม่ได้รับการพัฒนาให้เป็นระบบ และมีจุดมุ่งหมาย เพื่อผลิตบุคลากรตอบสนองตลาดแรงงานเป็นการเฉพาะ

กล่าวโดยสรุปผู้เขียนไม่พบหลักฐานการอาชีวศึกษาของไทยหลังการทำสนธิสัญญาสัญญา เบาว์ริง ทั้งนี้อาจเป็นเพราะรัฐจำเป็นต้องศึกษาถึงการดำเนินการเนื่องจากชาวตะวันตกริเริ่มนำทุน นิยมการค้าเข้ามา ทุนจึงจัดหาบุคลากรเอง รัฐไม่ได้เป็นผู้นำริเริ่มการพัฒนาในเริ่มแรกของ ชาวตะวันตกในระยะแรก รัฐจึงผลักร้าให้กับทุนตะวันตกในการจัดหาบุคลากร เพื่อให้ได้ คุณสมบัติที่สอดคล้องกับความต้องการตนเอง และทุนได้ดำเนินการจัดหาบุคลากรที่มีคุณสมบัติที่ สอดคล้องกับความต้องการของทุน ส่วนใหญ่ผ่านการอบรม ฝึกฝนจากโรงเรียนตามแบบตะวันตก เป็นส่วนใหญ่จากโรงเรียนเอกชนของเหล่ามิชชันนารี และผู้จบการศึกษาจากต่างประเทศตามแบบ ตะวันตก

4.2 การดำเนินงานของทุนการค้ากับระบบการศึกษาในช่วงปลาย

ต่อมาเกิดการปฏิรูปราชการในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัฐต้องจ้างบุคลากรผู้มีความชำนาญจากต่างประเทศเข้ามาทำงานในระบบราชการ ตลอดจนส่งบุคลากรไปศึกษายังต่างประเทศ และได้ก่อตั้งระบบโรงเรียนแบบตะวันตกขึ้น ในปี พ.ศ.2441 รัฐตั้งโรงเรียนอาชีวศึกษาสาขาพาณิชยกรรม และสาขาเกษตรกรรม และเน้นเกษตรกรรมตามความต้องการของประเทศมากกว่ารองรับทุน รัฐจัดการศึกษาออกเป็นสายสามัญและวิสามัญ (อาชีวศึกษา) แต่รัฐก็ไม่ได้ให้ความสนใจมากนักต่อการอาชีวศึกษา เพราะการขยายตัวการผลิตข้าวยังคงอาศัยแรงงานมนุษย์ ซึ่งรัฐก็ไม่ได้ส่งเสริมทางด้านเทคโนโลยี จึงต้องการแรงงานเพื่อการเกษตร และการค้าที่ดิน ทั้งนี้ที่ดินเกือบทั้งหมดเป็นของชนชั้นสูง ดังนั้นรัฐจึงให้ความสำคัญทางเกษตรกรรมมากกว่าการพัฒนาบุคลากรเพื่อไปรองรับทุนเอกชน ในขณะเดียวกัน การปฏิรูประบบราชการ รัฐต้องการบุคลากรจำนวนมาก เพื่อเข้ารับราชการในกระทรวงต่าง ๆ โดยเฉพาะตำแหน่งเสมียน ดังนั้นรัฐจึงต้องอาศัยการศึกษาเพียงเพื่อเร่งสร้างบุคลากรเพื่อรองรับระบบรัฐ ซึ่งแสดงให้เห็นว่ารัฐดูดุดับแรงงานที่มีจำนวนไม่มากเข้าสู่ระบบรัฐ เท่ากับเป็นการแย่งแรงงานกับทุนเอกชนเสียเอง

ในช่วงปลายรัชกาลที่ 5 รัฐจัดตั้งหน่วยราชการที่ต้องใช้เทคโนโลยีตะวันตกในการบริหารงาน เช่น การไปรษณีย์โทรเลข และการคมนาคมอื่น ๆ ในระยะแรกรัฐต้องอาศัยชาวต่างชาติ ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญเฉพาะอย่างดังที่ปรากฏตารางต่อไปนี้

ตารางที่ 8
จำนวนที่พิจารณาราชการระหว่าง พ.ศ.2447-2470⁴⁵

สัญชาติ	พ.ศ. 2447	พ.ศ. 2450	พ.ศ. 2469	พ.ศ. 2470
อังกฤษ	95	126	64	62
เยอรมัน	42	-	1	1
อเมริกัน	-	4	13	13
ฝรั่งเศส	2	5	21	20
อิตาลี	-	12	14	14
เบลเยียม	-	5	1	1
ญี่ปุ่น	-	9	-	-
ฮอลันดา	-	11	1	1
เดนมาร์ก	35		7	8
สวีเดน	-	39	1	1
นอร์เว	-		-	1
รวม	174	247*	124**	122***

ที่มา : *371/333 อ้างถึงใน แถมสุข นุ่มมานนท์, "ที่พิจารณาราชการชาวอเมริกันในประเทศไทย พ.ศ.2446 - 2483", ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับสหรัฐอเมริกา (พระนคร: แพร์พิทยา, 2519), หน้า 130.

** F.O. 371/12535 "Annual Report of Siam 1926".

***F.O. 371/125356 "Mr. Waterlow to Sir Austen Chamberlain", (28 February) 1927)

จากตาราง 8 รัฐจำเป็นต้องจ้างชาวต่างชาติเป็นจำนวนมาก หลังการปฏิรูประบบบริหารราชการแผ่นดิน ทั้งนี้เป็นเพราะสังคมยังขาดบุคลากรที่มีความชำนาญ เพื่อรองรับระบบราชการซึ่งเป็นระบบใหม่ตามแบบตะวันตก รัฐได้จ้างบุคลากรที่มีความชำนาญเฉพาะในแต่ละกรม เช่น กรมรถไฟและกรมไปรษณีย์โทรเลขเป็นชาวเยอรมัน กรมช่างไหมเป็นชาวญี่ปุ่น กองทัพอเรือเป็นชาวเดนมาร์ก และกระทรวงยุติธรรมส่วนใหญ่เป็นชาวฝรั่งเศส ที่ปรึกษาทั่วไปและต่างประเทศเป็นชาว

⁴⁵ รัฐจ้างชาวต่างประเทศเพื่อเป็นที่ปรึกษาหรือผู้มีความชำนาญในกรมต่าง ๆ สรุปใน ศุภร รัตนพงศ์, "การว่าจ้างชาวต่างประเทศในกระทรวงเกษตรธิการ ระหว่าง พ.ศ.2435 - 2475", (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศึกษาศาสตร์ สาขาวิชาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2529), หน้า 114-115.

อเมริกัน กระทรวงเกษตรและที่ปรึกษาทางการเงิน ส่วนใหญ่เป็นชาวอังกฤษ ซึ่งในกระทรวงเกษตร จำเป็นต้องการช่างวิศวกรรมเครื่องกล

รัฐต้องการบุคลากรจำนวนมากเพื่อทำงานในระบบราชการ ในปี พ.ศ.2413-2443 มีพระสีก ออกมารับราชการในสมัยรัชกาลที่ 5 นายเดวิด เค ไวอาจ (David K. Wyatt) ระบุว่ามียุทธศาสตร์ทั้งสิ้น 57 คน⁴⁶ วิชาที่สอนได้แก่วิชาภาษาไทย เลข บัญชี ถ้าเป็นไพร่สม จะได้รับหนังสือพิมพ์คุ้มลัก ขาดจากสังกัดเดิม เมื่อจบการศึกษาแล้ว ก็สามารถเข้ารับราชการได้ตามใจชอบ ซึ่งเป็นคุณสมบัติของข้าราชการระดับเสมียน รัฐจำเป็นต้องเร่งผลิตบุคลากรให้ทันต่อระบบราชการในกระทรวงต่าง ๆ หากผู้จบการศึกษาประโยคสองในช่วงระหว่าง พ.ศ.2428-2430 ส่วนมากจะเข้ารับราชการ⁴⁷ และรัฐพยายามขยายโรงเรียนวัดให้มีจำนวนมาก ในปี พ.ศ.2428 มีโรงเรียน 28 โรงเรียน นักเรียน 2,014 คน ได้เพิ่มเป็น 37 โรงเรียนนักเรียนเพิ่มเป็น 2,078 ในปี พ.ศ.2430⁴⁸ และในปีเดียวกัน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ทรงให้แยกการศึกษาออกจากกรมมหาดเล็ก เป็นฝ่ายพลเรือน และทรงประกาศตั้งกรมศึกษาธิการขึ้น ในช่วงระหว่าง พ.ศ.2430-2434 รัชกาลที่ 5 ให้กระทรวงศึกษาธิการขึ้น เพื่อเร่งสร้างบุคลากรเพื่อให้ทันกับความต้องการของรัฐ โดยให้จัดโรงเรียนในสังกัดกระทรวงต่าง ๆ เพื่อฝึกสอนวิทยาการ เทคนิคเฉพาะด้านภายในกระทรวงนั้น ๆ เช่น โรงเรียนไปรษณีย์โทรเลข สังกัดกระทรวงคมนาคม โรงเรียนกรมแผนที่ สังกัดกระทรวงมหาดไทย โรงเรียนกรมคลองและกรมเพาะปลูก สังกัดกระทรวงเกษตร⁴⁹ แสดงให้เห็นว่ารัฐดึงบุคลากรเข้าไปสู่ระบบราชการ

แม้ว่ารัฐจะดัดแปลงโครงการศึกษาในช่วง พ.ศ.2445 การอาชีวศึกษายังคงไม่ประสบความสำเร็จเท่าไร ทั้งนี้อาจเป็นเพราะโครงการศึกษาไม่มีการบังคับ และโครงการศึกษา พ.ศ.2450 การอาชีวศึกษาได้ปรับปรุงให้มีจำนวนมากขึ้นกว่าเดิม ตลอดจนค่านิยมของไทยส่วนใหญ่ต้องการศึกษาภาษาอังกฤษในสายสามัญเพื่อรับราชการมากกว่ารองรับระบบทุนเอกชน ซึ่งเป็นวิชาใหม่ในสังคมไทย และคิดว่าเป็นวิชาความรู้ของผู้เจริญแล้ว กล่าวโดยสรุปการอาชีวศึกษาทั้ง 3 ฉบับ ไม่ประสบความสำเร็จ เนื่องจากรัฐไม่สนับสนุนและขาดการเอาใจใส่อย่างจริงจังในการอาชีวศึกษา สาขาพาณิชยกรรม ตลอดจนค่านิยมของคนไทยที่นิยมรับราชการและไม่ให้ความสนใจการ

⁴⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 61.

⁴⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 65.

⁴⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 71.

⁴⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 72.

อาชีวศึกษา⁵⁰ และอาจเป็นรัฐชาติประสบการณ์ เพราะเป็นระยะเริ่มต้นของการจัดโครงการศึกษา ต่อมาโครงการศึกษา พ.ศ.2456 ในสมัยรัชกาลที่ 6 รัฐพยายามกระจายการอาชีวศึกษาให้ทั่วถึงมากที่สุด และแก้ไขโครงการศึกษา โดยเพิ่มการอาชีวศึกษาในชั้นมัธยมศึกษา ในโครงการศึกษา พ.ศ. 2458 ฉบับแก้ไข อาชีวศึกษาก็มีเพียง 2 แขนง คือ การหัตถกรรมและพาณิชยกรรมเท่านั้น พระยาธรรมศักดิ์มนตรีเห็นว่าการอาชีวศึกษายังไม่ตอบสนองประชาชนส่วนใหญ่ในสังคม ซึ่งเป็นสังคมเกษตรกรรม จึงได้จัดการศึกษาแห่งชาติขึ้นและบรรจุวิชาการศึกษาไว้ในหลักสูตรในโครงการศึกษา พ.ศ.2464 และกำหนดวิชาการศึกษาไว้ในระดับการศึกษาภาคบังคับ (ป.4 – ป.5) และประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาภาคบังคับพ.ศ.2464 ผู้ที่สำเร็จประโยคประถมศึกษาภาคบังคับบริบูรณ์เมื่อเรียนจบชั้น ป.4-ป.5 อาจกล่าวได้ว่าการศึกษาภาคบังคับซึ่งมีการอาชีวศึกษาเป็นส่วนประกอบ ทำให้ราษฎรได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานและมีความรู้ด้านการอาชีวศึกษาควบคู่กันไป การจัดการอาชีวศึกษาในโครงการที่ผ่านมา จึงมีส่วนเสริมสร้างอาชีพให้แก่ราษฎร สำหรับในส่วนของจัดการอาชีวศึกษาโดยตรง กระทรวงธรรมการได้วางนโยบายจัดการศึกษาให้สอดคล้องตรงตามอาชีพของราษฎร อันได้แก่ หัตถกรรม พาณิชยกรรม และกสิกรรม ในระดับสูงกว่าการศึกษาภาคบังคับ เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการประกอบอาชีพได้อย่างสมบูรณ์⁵¹

โครงการ พ.ศ.2464 รัฐต้องการส่งเสริมอาชีพค้าขายแก่ประชาชน เพื่อควบคุมเศรษฐกิจทุนต่างชาติ (โดยเฉพาะทุนชาวจีน) ทั้งนี้เพราะเศรษฐกิจไทยถูกครอบงำจากชาวต่างชาติ การพาณิชยกรรมหรือการค้าขายนั้น เป็นปัจจัยสำคัญต่อทางการเศรษฐกิจของประเทศ และให้เห็นความสำคัญของการค้าไม่แพ้การรับราชการ ทั้งนี้เพราะจำนวนบุคลากรที่สำเร็จการศึกษามีจำนวนมากเกิดความต้องการรับใช้ราชการ อย่างไรก็ตามคนไทยก็ยังไม่สนใจการอาชีวศึกษา สาขาพาณิชยกรรม เพราะคนไทยนิยมรับราชการและการทำเกษตร กสิกรรม การค้าจึงตกเป็นของชาวจีนเป็นส่วนใหญ่ หลักสูตรโรงเรียนพาณิชย ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้กำหนดวิชาตัวเลขและพิมพ์ดีดเพิ่มขึ้น ดังปรากฏตารางด้านล่างนี้

⁵⁰ จรรยา แสนจิตต์, "นโยบายและการจัดการการศึกษาอาชีวศึกษาของไทย ระหว่าง พ.ศ.2441-2474," หน้า 288-289.

⁵¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 290.

ตาราง 9 อัตราเวลาเรียนในสัปดาห์หนึ่ง ๆ ของหลักสูตรพาณิชยการ

วิชา	ประถมพาณิชยการ			มัธยมพาณิชยการ		หมายเหตุ
	ปีที่ 1	ปีที่ 2	ปีที่ 3	ปีที่ 1	ปีที่ 2	
จรรยา	1	1	1	1	1	สอนนอกเวลาเรียน
ภาษาไทย	5	4	3	2	2	
ภาษาอังกฤษ	9	9	9	8	8	
ภาษาจีน	3	3	3	3	3	
เลขวิธี	4	4	3	3	2	
ภูมิศาสตร์	1	2	2	2	2	
วิทยาศาสตร์และสุขวิทยา	1	1	1	1	1	
การบัญชี	-	-	2	3	3	
วิชาการค้าขาย	1	1	1	1	1	
กฎหมายพาณิชย์	-	-	1	1	1	
ชวเลข	-	-	-	1	2	
การพิมพ์ดีด	-	-	-	-	-	
วาดเขียน	1	1	-	-	-	
พลศึกษา	1	1	1	1	1	
(รวมทั้งวิชาลูกเสือ)						
รวม	27	27	27	27	27	

คำชี้แจงเพิ่มเติม

ประถมพาณิชยการปีที่ 1 เทียบเสมอชั้นมัธยมปีที่ 4 (สามัญศึกษา) ในวิชาสามัญ ชั้นอื่น ๆ ถัดนั้นไป ก็เทียบชั้นมัธยม (สามัญศึกษา) สูงขึ้นโดยลำดับในวิชาสามัญทำนองเดียวกัน

ที่มา : กอจค.หมายเหตุ กรมศิลปากร ศธ.52.1/22 หลักสูตรโรงเรียนพาณิชยการวัดแก้วฟ้า 20 มิถุนายน 2471 - 30 เมษายน 2472

หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 โดยคณะราษฎร เริ่มกำหนดหลักสูตรโรงเรียนอาชีวศึกษาออกเป็น 3 หมวด ได้แก่ วิชากลุกรรม ทัศนกรรม พาณิชยกรรม และในปี พ.ศ.2479 กล่าวคือ สาขาพาณิชยกรรม กลุกรรม และอาชีวศึกษา หลักสูตรอาชีวศึกษา มีการเพิ่มสาขาอาชีวศึกษาขึ้น ทั้งนี้คณะราษฎรเห็นว่าระบบเศรษฐกิจจะเติบโตได้ต้องได้รับการพัฒนาอุตสาหกรรม จึงเริ่มจัดหลักสูตรช่างอาชีวศึกษา เพื่อรองรับการเติบโตของอุตสาหกรรม จวบจนกระทั่งสงครามโลกครั้งที่ 2 ยุติลง โรงเรียนอาชีวศึกษาได้กำหนดสาขาอาชีวศึกษาเป็นจำนวนมาก และปรากฏหลักสูตรในโรงเรียนอาชีวศึกษาเพิ่มขึ้น

4.3 วิเคราะห์ความสัมพันธ์ของทุนนิยมกับหลักสูตรโรงเรียนพาณิชย์

จากปรากฏการณ์ที่ได้กล่าวมาแล้ว แสดงให้เห็นว่า รูปแบบและการเปลี่ยนแปลงของทุนนิยมมีความสัมพันธ์กับความต้องการทักษะแรงงานอันเป็นมาของรูปแบบการผลิตบุคลากรจากสถาบันการศึกษา เพื่อตอบสนองความต้องการของระบบเศรษฐกิจ การขยายตัวของทุนนิยมแบบพาณิชย์นิยม (Merchant Capitalism) เข้าสู่ประเทศไทยในช่วงกลางของคริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นที่มาของการก่อตั้งธุรกิจของชาติตะวันตกในกิจการนำเข้า ซึ่งสินค้าสำเร็จรูปจากประเทศอุตสาหกรรมและการส่งออกสินค้าเกษตรประเภทอาหารและวัตถุดิบ ไม่ว่าจะเป็นการส่งออกหรือนำเข้าโดยบริษัทการค้าตะวันตก กิจการเหล่านี้ต้องการบุคลากรที่มีทักษะในการติดต่อสื่อสารเป็นภาษาอังกฤษและความรู้เบื้องต้นในทางการค้าเป็นที่ยอมรับของอุปสงค์ที่มีต่อแรงงานที่ต้องผ่านกระบวนการของระบบโรงเรียน เนื่องจากประเทศไทยไม่เคยตกเป็นอาณานิคมชาติตะวันตก ไม่เคยถูกบังคับให้เรียนและใช้ภาษาตะวันตกเป็นเครื่องมือสื่อสารระหว่างกัน

เมื่อกล่าวถึงระบบโรงเรียนที่จะเป็นเครื่องมือสร้างองค์ความรู้ที่ธุรกิจต่างชาติดังกล่าวต้องการ ปรากฏว่าในช่วงกลางศตวรรษที่ 19 เมื่อเกิดความต้องการความรู้ทางการสื่อสารแบบตะวันตกนั้น การศึกษาของไทยยังมีได้ก่อตัวขึ้นเป็นระบบเพื่อสนองความต้องการของรัฐแต่อย่างใด ระบบโรงเรียนครั้งแรกถูกนำมาใช้โดยชาติตะวันตก เพื่อการเผยแพร่ศาสนาเป็นหลักเหล่านี้ได้แก่โรงเรียนของเหล่ามิชชันนารีทั้งนิกายโรมันคาทอลิก และโปรเตสแตนต์ กระนั้นก็ตาม โดยเหตุที่สังคมไทยยังเป็นสังคมเกษตร ไม่มีการค้าและการติดต่อกับต่างชาติมากนัก โดยเฉพาะในด้านการค้า ที่สำคัญคือคนไทยเกือบทั้งหมดเป็นชาวพุทธ ความสนใจที่เข้าเรียนในโรงเรียนของศาสนาอื่นและการค้า ภาษาต่างประเทศหรือความรู้ในเรื่องที่จะไปทำมาค้าขายได้นั้น ไม่ใช่เรื่องที่อยู่ในความสนใจของชาวไทยโดยทั่วไป ดังนั้นจึงมีผู้คนที่จะได้ประโยชน์จากการศึกษาในโรงเรียนเหล่านั้นไม่มากนัก ในโรงเรียนของพวกมิชชันนารีในระยะแรก มีการสอนภาษาที่เป็นประโยชน์ในทางการค้ากับต่างประเทศพอสมควร กล่าวได้ว่าบุคคลที่จบจากโรงเรียนเหล่านี้ แม้จะอยู่ในชั้นที่ไม่สูงนักก็หางานทำจากห้างฝรั่งได้ไม่ยาก เนื่องจากโรงเรียนเหล่านี้สอนภาษาอังกฤษ ฝรั่งเศส เลขคณิต ภูมิศาสตร์ และบัญชี แต่ต่อมาได้เพิ่มวิชาที่เป็นประโยชน์ในทางการค้ายิ่งขึ้น นั่นคือวิชาตัวเลขและพิมพ์ดีดในโรงเรียนอัสสัมชัญ

จะเห็นได้ว่าแม้โรงเรียนของนักบวชเหล่านั้นเมื่อแรกเริ่ม ตั้งขึ้นไม่มีวัตถุประสงค์ในทางสนับสนุนการทำธุรกิจการค้าโดยตรง เพียงแต่ต้องการให้นักเรียนของตนมีความรู้ที่จะเข้าใจศาสนา

โดยผ่านการใช้ภาษาต่างประเทศ และคนเป็นที่ทันสมัย มีความสามารถในการเผยแพร่ศาสนาได้อย่างมีประสิทธิภาพด้วยการใช้อุปกรณ์ที่ทันสมัย แต่ผลพลอยได้จากการศึกษาเหล่านี้ก็มีส่วนร่วมเกื้อกูลการเติบโตของธุรกิจการค้าอย่างสำคัญ จนในที่สุดเมื่อระบบทุนนิยมการค้าขยายตัวเพิ่มขึ้น โรงเรียนของหมอสอนศาสนาอย่างอัสสัมชัญก็ได้ขยายระดับการศึกษาขึ้นเป็นโรงเรียนอัสสัมชัญพาณิชย์จนกลายมาเป็นมหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ เมื่อทุนนิยมไทยพัฒนาเข้าสู่ระบบทุนนิยมอุตสาหกรรม (industrial capitalism) และทุนนิยมการเงิน (financial capitalism) ในที่สุด